

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки та методики початкової освіти**

**Використання казкотерапії
в процесі вивчення молодшими школярами
природничої освітньої галузі**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 613 групи
Кочерган Ганна Дмитрівна

Керівник:

кандидат педагогічних наук,
доцент **Шевчук К.Д.**

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № 4 від 12 листопада 2024 р
Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.*

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Кочерган Г.Д. Використання казкотерапії в процесі вивчення молодшими школярами природничої освітньої галузі. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття ОР «магістр» зі спеціальності 013 Початкова освіта. Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2024. 108 с.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню використання казкотерапії в процесі вивчення природничої освітньої галузі в початковій школі. У першому розділі розглянуто теоретичні основи казкотерапії у контексті початкової освіти. Проаналізовано наукові підходи до використання казкотерапії, а також визначено психолого-педагогічні основи її застосування з учнями молодшого шкільного віку. Окрему увагу приділено ролі казки як засобу пізнання природи, що полегшує дітям засвоєння природничих знань у доступній і цікавій формі. Другий розділ досліджує практичні аспекти використання казкотерапії під час вивчення природничих дисциплін у початковій школі. Проведено аналіз стану застосування казкотерапії вчителями початкових класів, вивчено її вплив на формування екологічної свідомості дітей та представлено методичний супровід, необхідний для ефективного впровадження казкотерапії.

Ключові слова: казка, казкотерапія, природнича освітня галузь, молодші школярі.

ABSTRACT

Kochergan G.D. The use of fairy-tale therapy in the process of studying the science education field by younger schoolchildren. - Manuscript. Qualification work for obtaining the master's certificate in the specialty 013 Primary education. Chernivtsi national Univ. named after Yury Fedkovich. Chernivtsi, 2024. 108 p.

The qualifying work is devoted to the study of the use of fairy-tale therapy in the process of studying the natural educational field in primary school. The first chapter examines the theoretical foundations of fairy-tale therapy in the context of primary education. Scientific approaches to the use of fairy-tale therapy were analyzed, and the psychological and pedagogical foundations of its use with primary school students were determined. The second chapter examines the practical aspects of using fairy-tale therapy during the study of natural sciences in elementary school. The analysis of the use of fairy-tale therapy by primary school teachers was carried out, its influence on the formation of children's environmental awareness was studied, and the methodical support necessary for the effective implementation of fairy-tale therapy was presented.

Key words: fairy tale, fairy tale therapy, natural educational branch, younger schoolboys.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело. _____ Г.Д. Кочерган

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ КАЗКОТЕРАПІЇ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ.....	8
1.1. Аналіз сутності та значення використання казкотерапії у науковій літературі.....	8
1.2. Психолого-педагогічні основи використання казкотерапії в роботі з учнями молодшого шкільного віку	15
1.3 Казка як засіб пізнання природи молодшими школярами.....	24
Висновки до розділу 1	36
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КАЗКОТЕРАПІЇ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ	38
2.1 Стан використання вчителями початкової школи казкотерапії в процесі вивчення природничої освітньої галузі	38
2.2 Вплив казкотерапії на розвиток екологічної свідомості молодших школярів	46
2.3 Методичний супровід впровадження казкотерапії в процес вивчення молодшими школярами природничої освітньої галузі	62
Висновки до розділу 2	69
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74
ДОДАТКИ.....	82

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Вивчення природничої освітньої галузі в початковій школі відіграє важливу роль у формуванні екологічної свідомості, розумінні природних явищ та процесів, а також розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів. Однак, традиційні методи навчання не завжди здатні повною мірою залучити учнів до активного вивчення предмету та сприяти ефективному засвоєнню знань. Саме тому пошук інноваційних методів та прийомів, які б підвищували мотивацію та інтерес учнів до вивчення природознавства, є актуальним завданням сучасної педагогіки.

У сучасній освітній системі казкотерапія набуває дедалі більшого значення як перспективний метод формування знань учнів про довкілля. Як важливий інструмент психологічної роботи з дітьми, казкотерапія не лише розвиває емоційну сферу та сприяє відновленню психічного стану, але й має великий потенціал у навчанні та формуванні образного мислення молодших школярів.

Сучасне суспільство стикається з численними екологічними проблемами, які потребують розуміння вже з дитячого віку. Казкотерапія допомагає дітям пізнавати складні екологічні поняття та питання довкілля через захопливі історії, що стимулюють їхні власні роздуми та рефлексію.

Дбайливе ставлення до природи можливе лише за умови сформованої екологічної культури та усвідомлення екоетичних понять, які потрібно розвивати з дитинства. Початкова школа надає значні можливості для екологічного виховання, і саме екологічні казки є одним із найефективніших засобів у цьому процесі.

Фізіологічні та психологічні особливості молодших школярів обмежують їхню здатність до великих навчальних навантажень, оскільки вони «мислять образами, формами, кольорами, звуками» (за словами К. Ушинського). Тому діти краще засвоюють і розуміють знання через конкретні яскраві образи, які впливають на їхню емоційну сферу, сприяючи глибокому

запам'ятовуванню інформації. Казки, що поєднують яскраві образи з пізнавальним змістом, ефективно передають екологічні знання дітям.

Стан дослідження проблеми. Значення казок у вихованні та навчанні дітей надзвичайно велике, оскільки цей жанр викликає значний інтерес науковців і письменників. Уже в XIX столітті казка стала об'єктом досліджень у межах різних наукових дисциплін, таких як філологія, історія, філософія, культурологія та педагогіка. Результати цих досліджень свідчать про те, що казка розглядається як потужний засіб впливу на всебічний розвиток особистості дитини, зокрема на її розумовий, естетичний, моральний, мовленнєвий, фізичний та творчий розвиток, а також для корекції психоемоційної сфери. Українські письменники та педагоги, зокрема Григорій Сковорода, Іван Франко, Софія Русова, Наталя Забіла, Оксана Іваненко, Василь Сухомлинський, Костянтин Ушинський та інші, активно використовували казки у своїй творчості та педагогічній діяльності. Народні казки та їх педагогічний потенціал також були предметом дослідження багатьох українських педагогів і методистів, які підкреслювали їхню важливість у вихованні школярів. Вагомий внесок у дослідження казок як засобу виховання зробили такі науковці, як Н. Бібко, Р. Бурова, С. Дорошенко, Н. Ігнатенко, І. Корнійчук, М. Кубинський, В. Мелаш, Г. Олійник, В. Пабат, В. Сиротинко, С. Тищенко, Г. Чуйко, О. Федій та інші. Значний внесок у розкриття функцій казок зробили також зарубіжні науковці.

Педагогічна технологія «виховання казкою» – дієвий засіб практичної реалізації особистісно-орієнтованої системи навчання в початковій школі.

Актуальність проблеми дослідження зумовили вибір теми, а саме *«Використання казкотерапії в процесі вивчення молодшими школярами природничої освітньої галузі»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження узгоджується з науково-дослідною діяльністю кафедри на тему *«Теоретико-методологічні засади педагогічної освіти та професійної підготовки фахівців у контексті євроінтеграційних процесів»*.

Мета дослідження: визначити та теоретично обґрунтувати особливості використання казкотерапії в процесі вивчення молодшими школярами природничої освітньої галузі.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати сутність та значення казкотерапії у науковій літературі.
2. Дослідити психолого-педагогічні основи використання казкотерапії в роботі з учнями молодшого шкільного віку та визначити роль казки як засобу пізнання природи молодшими школярами.
3. Вивчити стан використання казкотерапії вчителями початкової школи у процесі вивчення природничої освітньої галузі.
4. Дослідити вплив казкотерапії на розвиток екологічної свідомості молодших школярів та розробити методичний супровід впровадження казкотерапії у процес вивчення у початкових класах природничої освітньої галузі.

Об'єкт дослідження: використання казкотерапії в освітньому процесі початкової школи.

Предмет дослідження: особливості використання казкотерапії в процесі вивчення молодшими школярами природничої освітньої галузі.

Методи дослідження. В процесі написання кваліфікаційної роботи була використана система загальнонаукових (теоретичний аналіз наукової літератури для визначення теоретичних засад і концептуальних підходів до казкотерапії) та спеціальних емпіричних і методів дослідження (опис, порівняння та узагальнення.; спостереження та тестування для визначення стан використання вчителями початкової школи казкотерапії в процесі вивчення природничої освітньої галузі; кількісний та якісний аналіз отриманих даних для оцінки результатів та формулювання висновків).

Теоретичне значення результатів дослідження. Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні розуміння ролі казкотерапії у розвитку особистості молодших школярів, її впливу на формування екологічної свідомості, мотивації до вивчення природничої освітньої галузі.

Практичне значення результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані вчителями початкових класів для розробки та впровадження уроків вивчення природничої освітньої алузі із застосуванням елементів казкотерапії, що сприятиме підвищенню ефективності навчання та зацікавленості учнів.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається зі змісту, вступу, двох розділів, шести підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ КАЗКОТЕРАПІЇ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

1.1. Аналіз сутності та значення використання казкотерапії у науковій літературі

Казки здавна відіграють важливу роль у традиційних культурах, виступаючи не лише засобом розваги, але й інструментом передачі знань, цінностей та формування світогляду. У багатьох суспільствах казка використовувалася як один із основних методів виховання молодших поколінь, адже через символічні образи, метафори і сюжети передавалися моральні уроки та соціальні норми, що сприяло розвитку моральних якостей і формуванню правильного світогляду. Тому метою казки та казкотерапії, зокрема, як методу має бути формування багатогранної духовно, емоційно та інтелектуально особистості дитини. Концепція казки як метафори, що символічно відображає внутрішній світ людини, є однією з основоположних у казкотерапії. Ця ідея виходить з того, що казкові сюжети, персонажі та події є не просто вигаданими історіями, а глибоко символічними представленнями психічних процесів, внутрішніх конфліктів і бажань людини.

За тлумачним словником казкотерапія – це метод психологічної корекції особистості дитини за допомогою читання / прослуховування спеціально підібраних текстів народної фантастичної прози або літературних казкових творів; один із видів бібліотерапії [1, с. 518].

Казкотерапія – це психологічний метод, який використовує казкову форму для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розширення свідомості, удосконалення взаємодії з навколишнім світом.

За А. Фрадинською казкотерапія – є напрямком психотерапії, при якому для досягнення терапевтичного ефекту використовуються вигадані історії (казки). Вона досліджувала казкотерапію як засіб впливу на емоційну сферу молодших школярів. Дослідниця зазначала, що для дитини вчасно розказана

казкова історія має таке ж значення як для дорослого психологічна консультація [65, с. 67].

Формування казкотерапії як окремого напрямку в психотерапії пройшло довгий і багатогранний шлях, охоплюючи різноманітні підходи та ідеї від класичних до сучасних. Цей процес включав внесок багатьох ключових постатей, які своїми роботами та дослідженнями сприяли виникненню казкотерапії як самостійної галузі.

Одним із першопрохідців у цій сфері був Карл Густав Юнг, який ввів поняття архетипів і підкреслив важливість міфів та казок у розкритті глибинних структур людської психіки. К. Юнг стверджував, що казки відображають колективне несвідоме, яке формує основи для людського досвіду, і що через казки люди можуть отримати доступ до своїх прихованих думок, емоцій і конфліктів [16, с. 34].

На основі ідей К. Юнга розвивалася психодинамічна школа, в якій казки використовувалися як інструмент для вивчення та опрацювання внутрішніх конфліктів. Значний внесок у розвиток цієї школи зробив Е. Фромм, який досліджував символіку казок та їхню здатність відображати соціальні та психологічні структури суспільства. Е. Фромм підкреслював, що казки можуть допомогти індивіду розкрити свої соціальні та культурні корені, а також виявити можливості для особистого зростання [16, с. 34].

Іншою важливою постаттю в розвитку казкотерапії стала Марі-Луїза фон Франц, яка працювала разом із К. Юнгом і досліджувала казки з точки зору глибинної психології. Вона підкреслювала, що казки можуть служити не лише засобом розваги, але й потужним терапевтичним інструментом, здатним допомогти людині інтегрувати свої різні аспекти та знайти гармонію між свідомим і несвідомим [16, с. 34].

Сучасний розвиток казкотерапії пов'язаний із роботами таких дослідників, як О. Артюхова, О. Василевська які стверджують, що казки можуть допомогти дітям зрозуміти і впоратися зі своїми емоційними проблемами. Він стверджував, що через казки діти можуть знайти безпечний

спосіб досліджувати свої страхи і тривоги, а також отримати надію на позитивний вихід із складних ситуацій [3;16].

Значний внесок у становлення казкотерапії як окремого напрямку зробила також С.Дубяга, яка розвивала ідеї терапії через створення та аналіз казок. Вона підкреслювала, що створення казок разом із дітьми допомагає їм активніше включатися у процес самопізнання і розуміння навколишнього світу. Такий підхід не тільки покращує емоційний стан дитини, але і сприяє її загальному розвитку, зокрема через формування мовленнєвих і когнітивних навичок [25, с.76].

Формування казкотерапії як окремого напрямку в українській педагогіці та психології пройшло через значний внесок багатьох науковців та практиків, які не лише використовували казки як засіб навчання та виховання, але й розвивали методики, що допомагають дітям глибше розуміти навколишній світ і самих себе.

Розвиток казкотерапії досліджували такі українські дослідники як О. Пуш, Т. Яцик, М. Замелюк, Л. Малахай. Вони зазначали, що казки можуть використовуватися як ефективний засіб для формування пізнавальних інтересів молодших школярів, що робить їх важливим інструментом не тільки в психотерапії, але і в освітньому процесі, що казка є важливим засобом педагогічного впливу на дітей, оскільки дозволяє формувати в них певні установки і моделі поведінки. Вони підкреслюють, що казкотерапія сприяє розвитку креативного мислення й емоційного інтелекту у дітей, що є критично важливим для їхнього всебічного розвитку, а також, що використання казок у навчальному процесі дозволяє дітям легше засвоювати нові знання і робити це в ігровій формі, що значно підвищує ефективність навчання [35, с. 22].

Крім того, казки служать своєрідним кодексом цінностей, через який діти засвоюють основні принципи та правила поведінки в суспільстві. Як зазначає Л. Малахай, казкотерапія, яка є інтеграцією традиційної казки в освітній процес, надає можливість педагогам впливати на емоційний та

психічний розвиток дитини, сприяючи формуванню уявлень про добро і зло, дружбу і ворожнечу, чесність і несправедливість [35, с. 2].

Казки також допомагають у передачі знань про навколишній світ. У казкових оповідях діти дізнаються про природу, тваринний світ, явища, які вони можуть спостерігати у повсякденному житті. Це підтверджує також Т. Гільберг, яка наголошує на тому, що казки, використані у навчальному процесі, можуть бути ефективним інструментом для розвитку пізнавального інтересу дітей та формування їхньої екологічної свідомості [22, с. 153].

О. Музичук, інша українська дослідниця, зробила вагомий внесок у розвиток казкотерапії, досліджуючи її вплив на розвиток емоційної сфери молодших школярів. Вона зазначала, що казки можуть бути ефективним інструментом для зниження тривожності у дітей та підвищення їхньої самооцінки [40, с. 34]. Г. Бондарчук розробила методики, які включають створення казок разом із дітьми, що дозволяє їм активніше включатися в процес терапії і самопізнання.

В. Цись також досліджувала застосування казкотерапії в освітньому процесі, підкреслюючи її важливість для розвитку мовленнєвих та когнітивних навичок у дітей. Вона наголошувала, що казкотерапія сприяє формуванню у дітей позитивного ставлення до навчання і підвищує їхню мотивацію до оволодіння новими знаннями. В. Цись також підкреслювала, що казки допомагають дітям краще засвоювати морально-етичні норми, що є важливим аспектом їхнього загального розвитку [66, с. 40].

О. Білоконь та Ол. Кучай зазначають, що казка, як метафоричний інструмент, допомагає дітям і дорослим краще розуміти свої емоції та переживання. Через символічні образи казок людина може переживати складні емоційні стани у безпечній формі, що сприяє їхньому вирішенню та інтеграції в особистий досвід [12].

О. Савченко підкреслює, що метафоричний характер казки дозволяє дитині переносити свої внутрішні конфлікти на казкових персонажів, що полегшує їхнє усвідомлення та роботу з ними. Вона зазначає, що діти часто

ідентифікують себе з певними персонажами, які переживають подібні до їхніх емоційні чи життєві ситуації, що дозволяє їм краще зрозуміти себе та свої почуття. О. Савченко зазначає, що казки можуть бути ефективним інструментом для корекції поведінки дітей, оскільки вони часто ідентифікують себе з головними героями і намагаються наслідувати їхні дії. Це дозволяє педагогам і психологам використовувати казкові сюжети для формування позитивних моделей поведінки, які дитина може переносити у реальне життя [51, с. 28].

О. Коваль розглядає казку як засіб для розвитку уяви і креативного мислення, де метафоричні образи служать основою для створення нових інтерпретацій реальності. Вона вважає, що через метафори казки діти можуть зрозуміти складні поняття, які в іншому випадку були б для них недоступними або занадто абстрактними [32, с. 72].

І. Дичківська акцентує увагу на тому, що метафоричний підхід у казкотерапії є ефективним засобом для вирішення психологічних проблем, оскільки він дозволяє працювати з підсвідомими процесами, не викликаючи при цьому відкритого опору з боку дитини. Казка, за її словами, є свого роду «психологічним дзеркалом», у якому відображаються найглибші переживання людини [23, с. 172].

Корекційний потенціал казок, що впливає на емоції, поведінку та мислення, є важливим аспектом казкотерапії, який визнають багато дослідників. Цей потенціал полягає у здатності казок м'яко впливати на психологічний стан людини, допомагаючи їй справлятися з різними емоційними проблемами та формувати позитивні поведінкові моделі.

Т. Воронцова і В. Пономаренко підкреслюють, що казки можуть коригувати емоційний стан дитини, допомагаючи їй висловлювати і переживати свої емоції у безпечному контексті. За їхніми словами, через співпереживання героям казок діти можуть навчитися краще розуміти і контролювати свої емоції, що є важливим для їхнього емоційного розвитку [19, с. 39].

С. Дубяга вважає, що корекційний потенціал казок також полягає в їхньому впливі на мислення дітей. Вона відзначає, що казкові сюжети сприяють розвитку критичного та логічного мислення, оскільки діти намагаються зрозуміти причини і наслідки дій героїв. Це допомагає їм формувати більш усвідомлене і відповідальне ставлення до своїх вчинків [2, с. 46].

О. Піхур зазначає, що казкотерапія, зокрема через казки, може коригувати деякі когнітивні викривлення, такі як страхи або неправильні уявлення про світ. Через символічне представлення складних життєвих ситуацій казки допомагають дітям зрозуміти, що багато їхніх страхів і переживань є природними і подоланими [46, с.108].

Однією з ключових постатей у розвитку казкотерапії в Україні був В. Сухомлинський. Він ставив казку на важливе місце у виховному процесі, розглядаючи її як потужний засіб формування моральних і етичних цінностей у дітей [5, с. 7]. В. Сухомлинський писав, що казка допомагає дітям зрозуміти складні життєві ситуації, навчити їх робити правильні висновки і формувати своє ставлення до навколишнього світу. Він активно використовував казки у своїй педагогічній практиці, створюючи спеціальні навчальні програми, які включали казкотерапію як один із методів виховання [27, с. 101].

Різноманітність підходів у казкотерапії демонструє багатогранність цього методу, який адаптується до різних психологічних парадигм, що дозволяє використовувати казки як ефективний інструмент у роботі з різними типами особистості та проблемами. Основні підходи, які застосовуються в казкотерапії, включають психоаналітичний, юнгіанський, гуманістичний та інші.

Екзистенційний підхід до казкотерапії орієнтований на розв'язання глибинних питань буття, таких як свобода, відповідальність, смерть, сенс життя. В цьому контексті казки допомагають пацієнтам розглядати свої життєві кризи і екзистенційні питання через символічні сюжети, що сприяє пошуку особистого сенсу і внутрішнього спокою.

Когнітивно-поведінковий підхід також знайшов своє місце в казкотерапії. У цьому підході казки використовуються для зміни деструктивних мисленнєвих патернів і поведінкових моделей. Через аналіз і обговорення казкових історій терапевти допомагають пацієнтам розвинути більш адаптивні стратегії поведінки та мислення.

Ці підходи відображають багатогранність казкотерапії як методу, який може бути використаний для вирішення широкого спектру психологічних проблем, відповідно до індивідуальних потреб і особливостей кожного пацієнта.

Інтеграція казкотерапії з іншими терапевтичними методами, такими як арттерапія, ігрова терапія, музикотерапія, може значно розширити її корекційний потенціал і забезпечити більш комплексний підхід до вирішення психологічних проблем.

1. Казкотерапія та арт-терапія. Інтеграція казкотерапії з арт-терапією дозволяє не тільки слухати та створювати казки, але й візуалізувати їхні образи через малювання, ліплення, колажі тощо. Ця інтеграція надає можливість глибше досліджувати внутрішні переживання і конфлікти, оскільки візуальні образи можуть відображати несвідомі аспекти особистості, які важко виразити словами. Після створення казкового образу в арт-терапії, можна розповісти про нього історію або ж використовувати вже існуючу казку для розвитку сюжету, що дозволяє поєднати символічний та емоційний досвід [28, с. 134].

2. Казкотерапія та ігрова терапія. Ігрова терапія, яка часто використовується в роботі з дітьми, може бути успішно інтегрована з казкотерапією для створення ще більш ефективного терапевтичного процесу. В ігровій терапії діти можуть розігрувати сюжети казок, використовувати іграшки для зображення героїв та подій, що допомагає їм прожити і переробити свої емоції та переживання. Ігрові дії допомагають дітям легше приймати рішення, які вони можуть пізніше перенести у реальне життя. Така інтеграція дозволяє використовувати елементи гри для вирішення

психологічних проблем, що робить терапевтичний процес більш природним і ненав'язливим.

3. Казкотерапія та музикотерапія. Використання музики в казкотерапії може підсилити емоційний вплив казкових сюжетів і допомогти глибше відчувати свої переживання. Музикотерапія може супроводжувати прослуховування або розповідання казки, створюючи атмосферу, що сприяє релаксації або, навпаки, активізації. Музичні твори можуть бути обрані відповідно до тематики казки або ж діти самі можуть створювати музичний супровід до своєї казки, що дозволяє їм виразити емоції через звуки [37, с. 230].

4. Казкотерапія та танцювально-рухова терапія. Інтеграція танцювально-рухової терапії з казкотерапією дозволяє виражати казкові сюжети через рухи тіла. Це особливо корисно для дітей, які можуть вільно танцювати або виконувати рухи, що відображають події з казки. Така форма терапії сприяє розвитку координації, самовираження і покращенню настрою.

Представлені інтеграційні підходи роблять казкотерапію більш універсальною та адаптивною до потреб дітей, дозволяючи комплексно підходити до вирішення їхніх психологічних і емоційних проблем.

1.2. Психолого-педагогічні основи використання казкотерапії в роботі з учнями молодшого шкільного віку

Для того, щоб розкрити питання психолого-педагогічних основ використання казкотерапії для молодших школярів, слід враховувати, що цей період характеризується значними змінами в психологічному розвитку дитини, які впливають на її навчання, соціальну взаємодію та особистісне формування. Ці зміни мають як когнітивний, так і емоційний характер і безпосередньо визначають, як діти сприймають і обробляють інформацію, встановлюють стосунки з іншими та розвивають свої моральні цінності.

Молодший шкільний вік (від 6 до 10 років) є періодом, коли дитина переходить від дошкільного конкретного мислення до абстрактного, однак цей процес не завершується до кінця початкової школи. На цьому етапі домінує так зване наочно-дійове мислення, яке є основою для подальшого розвитку логічного мислення. Діти цього віку сприймають навколишній світ через конкретні образи та дії, а не через абстрактні поняття. Це означає, що навчальні матеріали повинні бути максимально конкретними, зрозумілими і збагаченими образами, що легко запам'ятовуються. Наприклад, використання на уроках ілюстрацій, моделей або казок допомагає дітям краще розуміти та засвоювати нову інформацію. Дослідження доводять, що діти цього віку особливо сприйнятливі до наочного матеріалу, оскільки це відповідає їхньому рівню когнітивного розвитку [10].

Емоційна відкритість також є важливою характеристикою цього віку. Молодші школярі здатні відкрито виражати свої емоції, але ще не завжди вміють ними керувати. Це період, коли діти можуть швидко переходити від радості до смутку, від захоплення до розчарування. Вони потребують підтримки дорослих у розумінні своїх емоцій і навчанні їх висловлювати в конструктивний спосіб. Використання казок, які насичені емоційними переживаннями персонажів, може допомогти дітям усвідомити та переробити свої власні емоції, знайти шляхи їх вираження та вирішення [43].

Крім того, молодші школярі вкрай сприйнятливі до образів, які вони отримують з оточуючого середовища. Ці образи можуть формувати їхнє уявлення про світ, впливати на їхні моральні та етичні цінності. Казки, як джерело символічних образів, мають величезний потенціал у вихованні моральних якостей у дітей цього віку. Діти ідентифікують себе з героями казок, що дозволяє їм на підсвідомому рівні засвоювати певні моделі поведінки [49, с.267].

Значну роль у розвитку молодших школярів відіграють їхні базові потреби, такі як потреба в безпеці, визнанні та самоствердженні. Потреба в безпеці є фундаментальною для дитини і включає не тільки фізичну безпеку,

але й емоційну. Відчуття стабільності, захищеності, наявність стабільного режиму дня, підтримка з боку дорослих створюють умови для гармонійного розвитку. Діти, які почуваються захищеними, легше адаптуються до шкільного середовища, успішніше засвоюють нові знання і навички [39].

Потреба у визнанні тісно пов'язана з розвитком самооцінки у молодших школярів. Важливо, щоб діти отримували позитивні підкріплення за свої досягнення, як з боку вчителів, так і з боку батьків. Це допомагає формувати в них почуття власної гідності, віру в свої сили, що є важливим для подальшого розвитку. Визнання досягнень дитини, навіть найменших, стимулює її до подальших зусиль, формує мотивацію до навчання.

Самоствердження є ще однією важливою потребою, яка починає формуватися у молодшому шкільному віці. Діти прагнуть бути визнаними та успішними не тільки в очах дорослих, але й серед однолітків. Цей період характеризується появою бажання самостійності, яке проявляється у прагненні приймати рішення, виконувати завдання без допомоги дорослих, брати участь у колективних іграх та проектах. Дорослі повинні підтримувати ці прагнення, надаючи дітям можливість для самовираження і розвитку лідерських якостей [65, с. 67].

Молодший шкільний вік є критичним періодом для розвитку соціальних навичок і моральних цінностей. На цьому етапі діти починають активно взаємодіяти з однолітками, вчаться встановлювати соціальні зв'язки, працювати в команді, вирішувати конфлікти. Вони опановують такі важливі навички, як вміння слухати інших, виражати власну думку, дотримуватися правил гри та спільної роботи. У цей період значну роль відіграють взаємини з вчителями та однолітками, які формують у дітей уявлення про соціальні норми та правила поведінки [55, с.297].

Моральні цінності також активно формуються у цьому віці. Казки, які є частиною шкільної програми, грають важливу роль у формуванні у дітей понять про добро і зло, справедливість, відповідальність, дружбу. Через казкові сюжети діти засвоюють моральні уроки, які допомагають їм

орієнтуватися в складному світі людських взаємин. Наприклад, казки, де герої виявляють чесність, сміливість, готовність допомогти іншим, стають зразками для наслідування і сприяють розвитку у дітей позитивних моральних якостей [55, с. 300].

Отже, молодший шкільний вік є надзвичайно важливим етапом у розвитку дитини, під час якого формуються основи її когнітивного, емоційного та соціального розвитку. Врахування вікових особливостей дітей цього віку є ключовим для успішної педагогічної та виховної роботи, що сприяє гармонійному розвитку особистості дитини та її інтеграції в суспільство [9, с. 319].

Вибір казок для роботи з молодшими школярами є надзвичайно важливим аспектом казкотерапії. Казки, що використовуються в терапевтичних цілях, повинні мати прості й зрозумілі сюжети, які дозволяють дітям легко стежити за розвитком подій та ідентифікувати себе з головними героями. Важливо, щоб персонажі казок були яскравими, з чітко визначеними рисами характеру, оскільки це сприяє кращому засвоєнню моральних уроків і розвитку емоційної сфери дитини.

Казки, які використовуються в терапії, повинні нести позитивні цінності, такі як дружба, чесність, сміливість, відповідальність. Через казкові сюжети діти вчаться розрізняти добро і зло, бачать наслідки поганих вчинків і отримують уявлення про те, що таке справедливість. Це не тільки сприяє моральному вихованню, але й допомагає дитині створити власну систему цінностей [16, с. 33].

Форми роботи з казками в рамках казкотерапії можуть бути різноманітними, що дозволяє враховувати індивідуальні особливості кожної дитини та робити процес цікавим і захопливим. Найбільш традиційною формою є читання казок, яке може бути організоване як вчителем, так і самими дітьми. Читання вголос дає можливість учням зосередитися на змісті казки, відчути емоційний стан героїв і обговорити прочитане з однокласниками або вчителем. Розповідання казок є ще однією ефективною формою роботи, яка

сприяє розвитку уяви, мовлення та навичок самовираження. Діти можуть переповідати відомі їм казки або вигадувати власні історії, що дозволяє їм не тільки розвивати творчі здібності, але й переживати і вирішувати внутрішні конфлікти в символічній формі.

Інсценування казок також є потужним інструментом у казкотерапії. Це дозволяє дітям фізично втілювати казкових героїв, що сприяє глибшому усвідомленню їхніх дій та мотивів. Через гру діти вчаться співпрацювати, висловлювати свої почуття і думки, що є важливим для їх соціального розвитку [45].

Малювання за мотивами казок є ще однією популярною формою роботи, яка дозволяє дітям виразити свої емоції та уявлення через візуальне мистецтво. Малювання сприяє розвитку дрібної моторики, уяви і допомагає дитині опрацювати внутрішні переживання в безпечному і творчому середовищі.

Роль вчителя в казкотерапії є ключовою, оскільки саме він створює ту атмосферу, яка дозволяє дітям відчувати себе в безпеці і відкрито висловлювати свої думки та почуття. Вчитель повинен вміти слухати дітей, підтримувати їх у процесі самовираження і забезпечувати психологічний комфорт під час занять казкотерапією. Атмосфера довіри є фундаментом, на якому будується весь процес терапії, оскільки саме вона дозволяє дітям відкриватися, ділитися своїми емоціями і переживаннями, не боячись осуду чи нерозуміння.

Вчитель виступає не лише як організатор, але й як активний учасник процесу казкотерапії, спрямовуючи дітей на роздуми над подіями казки, допомагаючи їм знайти власні відповіді на важливі життєві питання. Це може відбуватися через запитання, які вчитель ставить після прочитання або перегляду казки, через дискусії, де учні мають можливість обговорити свої враження, висловити власну думку і почути інших [44, с. 112].

Важливим є і те, як вчитель реагує на думки та емоції дітей. Його завдання – не лише підтримати дитину, але й допомогти їй зрозуміти і розв'язати внутрішні конфлікти, знайти позитивні моделі поведінки. Вчитель

повинен сприяти розвитку у дітей емпатії, вміння розпізнавати і поважати почуття інших, а також навчати їх знаходити конструктивні способи вирішення конфліктних ситуацій.

Інтеграція казкотерапії в навчальний процес початкової школи є ефективним підходом, який дозволяє поглибити і розширити знання учнів у різних предметних галузях. Казкотерапія може бути інтегрована у вивчення таких предметів, як мова і література, природознавство, історія, етика, що сприяє більш ефективному засвоєнню матеріалу [29].

Наприклад, на уроках мови та літератури казки можуть використовуватися для розвитку мовленнєвих навичок, аналізу тексту, розширення словникового запасу, а також для вивчення культури і традицій різних народів. Через казки діти вчаться розуміти структуру оповідання, логіку розвитку подій, а також засвоюють моральні уроки, закладені в казкових сюжетах.

В процесі вивчення природничої освітньої галузі казки можуть допомогти учням краще зрозуміти природні явища, поведінку тварин, взаємодію людини з природою. Через символічні образи казок діти можуть усвідомлювати важливість екологічної поведінки, відповідальності за збереження навколишнього середовища.

Тематика казок може бути адаптована під конкретні навчальні завдання, що дозволяє організувати тематичні заняття, присвячені певним аспектам навчальної програми. Наприклад, казки можуть бути використані для вивчення історичних подій, що сприятиме формуванню у дітей уявлення про час, історичну послідовність і значення певних подій для розвитку суспільства [40, с. 33].

Таким чином, казкотерапія, як частина навчального процесу, не тільки допомагає учням краще засвоїти навчальний матеріал, але й сприяє розвитку їхньої особистості, формуванню моральних цінностей, соціальних навичок і позитивного емоційного фону. Інтеграція казкотерапії з іншими методами і формами роботи в початковій школі дозволяє створити комплексний підхід до

навчання і виховання, який враховує вікові особливості молодших школярів і сприяє їх гармонійному розвитку.

Казкотерапія є потужним інструментом у роботі з емоційним розвитком молодших школярів. Вона дозволяє дітям через казкових персонажів і їхні переживання краще розпізнавати та виражати власні емоції. Діти часто ототожнюють себе з героями казок, переживають їхні радощі та труднощі, що допомагає їм усвідомити і розпізнати власні почуття. Наприклад, страхи, які часто виникають у дітей у певному віці, можуть бути проєкційовані на страхи казкових персонажів. Це дає можливість дитині не тільки визнати наявність страху, але й знайти шляхи його подолання разом із казковим героєм. Через такі процеси діти вчаться називати свої емоції, розуміти їх природу і знаходити адекватні способи їхнього вираження [65, с.67].

Один із важливих аспектів казкотерапії – це розвиток емпатії, співпереживання і толерантності у дітей. Взаємодія з казковими персонажами, які потрапляють у різні ситуації і стикаються з різними викликами, дозволяє дітям усвідомлювати почуття інших людей і навчатися співчувати. Наприклад, коли герой казки стикається з несправедливістю, діти вчаться не лише співпереживати йому, але й розвивають у собі почуття справедливості і толерантності до інших. Це сприяє формуванню моральних цінностей і розвитку соціальних навичок, необхідних для ефективної взаємодії з іншими людьми [20, с. 30].

Казки часто використовуються як терапевтичний інструмент для подолання дитячих страхів, тривог і агресії. Через ідентифікацію з персонажами діти отримують можливість прожити свої страхи у безпечному середовищі, що дозволяє їм краще зрозуміти природу своїх тривог і знайти способи їх подолання. Наприклад, казки, де герой долає страх перед невідомим, допомагають дітям впоратися зі своїми власними страхами перед новими чи незвичними ситуаціями. Крім того, казки можуть слугувати моделлю для конструктивної поведінки, коли мова йде про агресію.

Персонажі, які знаходять ненасильницькі способи розв'язання конфліктів, стають прикладами для наслідування, що сприяє зниженню агресивної поведінки у дітей [22].

Казкотерапія відіграє важливу роль у когнітивному розвитку молодших школярів, зокрема у розвитку уяви, фантазії і творчого мислення. Через казки діти отримують можливість вільно фантазувати, створювати нові світи і ситуації, що стимулює розвиток їхньої уяви. Наприклад, інтерактивні казкотерапевтичні заняття, де діти мають можливість самостійно вигадувати сюжети чи розвивати їх у нових напрямках, допомагають розвивати творчі здібності і нестандартне мислення. Такі заняття також сприяють розвитку креативного підходу до вирішення проблем, що є важливим аспектом загального інтелектуального розвитку [4, с. 12].

Н. Бібік вважає, що казкотерапія також сприяє стимулюванню пізнавальної активності і допитливості у дітей. Казки часто містять елементи загадки або таємниці, що викликає у дітей бажання дізнатися більше, розгадати загадку чи зрозуміти сутність того чи іншого явища [10]. Це стимулює їх до активного пізнання світу, що є ключовим у навчальному процесі. Наприклад, казки, що містять опис природних явищ або історичних подій, можуть пробуджувати інтерес до науки, історії чи географії, що сприяє більш глибокому і усвідомленому засвоєнню навчального матеріалу.

Казкотерапія також сприяє формуванню критичного мислення у дітей, навчаючи їх аналізувати ситуації, приймати обґрунтовані рішення і розуміти наслідки тих чи інших дій. Через обговорення сюжетів казок і поведінки персонажів діти вчаться аналізувати причини і наслідки подій, робити власні висновки і прогнозувати можливі результати. Це особливо важливо для розвитку здатності до критичного осмислення інформації, що є необхідною навичкою у сучасному світі. Казки, які містять моральні дилеми або ситуації вибору, особливо корисні для розвитку цих навичок, оскільки дозволяють дітям практикувати критичне мислення у контексті реальних життєвих ситуацій [40, с.32].

Варто зазначити, що казкотерапія є потужним інструментом у процесі соціалізації молодших школярів, допомагаючи їм зрозуміти і прийняти соціальні ролі, норми і правила поведінки. Через казкові сюжети діти вчаться розпізнавати соціальні ролі, які можуть виконувати різні персонажі, і розуміти, як ці ролі взаємодіють між собою. Наприклад, герої казок, які виявляють доброту, чесність, або мужність, стають для дітей прикладами для наслідування, сприяючи формуванню в них моральних норм і правил поведінки. Крім того, казки допомагають дітям усвідомити наслідки порушення соціальних норм і правил, показуючи, як негативні вчинки призводять до небажаних результатів, що сприяє розвитку відповідальної поведінки [5].

О. Філь наголошує, що казка активно сприяє розвитку комунікативних навичок у дітей, а також їхньої здатності до співпраці і вирішення конфліктів [64, с. 230]. Через обговорення і аналіз казкових ситуацій діти вчаться спілкуватися, висловлювати свої думки і почуття, а також слухати і розуміти інших. Наприклад, групове обговорення казок або спільне інсценування сюжетів допомагають дітям розвивати навички командної роботи і співпраці, що є важливими для успішної соціалізації. Крім того, казки часто містять конфліктні ситуації, які персонажі повинні вирішити. Обговорення цих ситуацій дозволяє дітям навчитися ефективним стратегіям вирішення конфліктів, сприяючи розвитку соціальних навичок і здатності до мирного співіснування з іншими.

Відіграє важливу роль у формуванні позитивної самооцінки і впевненості в собі у молодших школярів. Ідентифікуючи себе з казковими персонажами, які долають труднощі і досягають успіху, діти вчаться вірити у власні сили і можливості. Казки часто зображують ситуації, де герой, здавалося б, слабкий або недооцінений, зрештою перемагає завдяки своїм внутрішнім якостям. Це допомагає дітям усвідомити власну цінність і повірити у свої здібності, що є ключовим для формування здорової самооцінки і впевненості в собі. Такий підхід особливо корисний для дітей, які мають

труднощі з впевненістю або переживають проблеми з соціальною адаптацією [66, с.174].

Тому, казкотерапія не тільки сприяє емоційному і когнітивному розвитку дітей, але й відіграє важливу роль у їхньому соціальному становленні. Вона допомагає дітям зрозуміти соціальні ролі і правила, розвивати комунікативні навички і співпрацю, а також формувати позитивну самооцінку і впевненість у собі, що є важливими аспектами їхнього гармонійного розвитку і успішної інтеграції у соціум.

1.3 Казка як засіб пізнання природи молодшими школярами

Казка як жанр народної творчості та літератури має значний потенціал для пізнання природи молодшими школярами. Через казкові образи та сюжети діти дізнаються про різноманітність рослинного і тваринного світу, природні явища та закономірності, взаємозв'язки між живими істотами та їхнім середовищем існування [4, с. 15].

Природознавчий зміст казок відображає багатовіковий досвід спостереження людини за природою, її прагнення зрозуміти та пояснити навколишній світ. Казки про тварин, рослини, явища природи містять цінні знання про особливості їх будови, поведінки, життєвого циклу, які передавалися з покоління в покоління.

Казкові персонажі, такі як звірі, птахи, дерева, квіти, стихії, часто наділяються людськими якостями та здібностями. Через їхні образи та вчинки діти засвоюють моральні норми та правила поведінки у природі, вчаться шанобливому та дбайливому ставленню до всього живого [7, с.18].

Використання казок на уроках природничої осітньої галузі в початковій школі дозволяє зробити процес навчання більш цікавим, емоційно насиченим та особистісно значущим для дітей. Казка може стати відправною точкою для

спостережень, дослідів, проектів, творчих завдань, пов'язаних з вивченням природи рідного краю [2, с. 101].

Казкотерапія як метод психолого-педагогічного впливу може використовуватися для екологічного виховання молодших школярів. Через казкові образи та ситуації діти засвоюють норми та правила екологічної етики, вчаться відповідальному та дбайливому ставленню до природи, усвідомлюють свою роль у збереженні довкілля [16, с. 33].

Народні казки про природу часто містять елементи анімізму та антропоморфізму, тобто наділення природних об'єктів та явищ людськими якостями та здібностями. Це допомагає дітям краще зрозуміти та емоційно відгукнутися на події та явища в природі, відчути свій зв'язок з навколишнім світом [50].

Авторські казки про природу, створені письменниками та поетами, часто мають більш виражений пізнавальний зміст та екологічне спрямування. Вони не лише розповідають про красу та різноманітність природи, але й порушують актуальні проблеми охорони довкілля, взаємодії людини та природи [66].

Роль учителя у використанні казок для пізнання природи полягає в тому, щоб допомогти дітям побачити за фантастичними образами та сюжетами реальні природні об'єкти та явища, навчити їх спостерігати, досліджувати, аналізувати та робити висновки про навколишній світ [3, с. 7].

Казки про природу можуть стати основою для інтегрованих уроків з різних навчальних предметів – мови, літератури, образотворчого мистецтва, музики, трудового навчання. Це дозволяє учням побачити взаємозв'язки між різними галузями знань, сформувані цілісне уявлення про світ природи [68].

При підборі казок для використання на уроках природничої осітньої галузі важливо враховувати їх відповідність віковим особливостям та інтересам дітей, науковість та достовірність інформації про природу, екологічну спрямованість та виховний потенціал.

Для ефективного використання казок у процесі пізнання природи важливо створити відповідне навчальне середовище – куточок живої природи,

екологічну стежку, шкільний сад або город. Це дозволить дітям безпосередньо взаємодіяти з природними об'єктами, спостерігати за ними, досліджувати їх властивості та особливості [42, с. 37].

Казка може стати стимулом для самостійної пізнавальної діяльності молодших школярів у позаурочний час. Діти можуть читати казки про природу, переказувати їх, ілюструвати, інсценувати, створювати власні казкові історії на основі своїх спостережень та досліджень.

Важливо також залучати дітей до практичної природоохоронної діяльності на основі казкових сюжетів та образів. Це можуть бути акції з висадки дерев та кущів, догляду за рослинами та тваринами, прибирання території, виготовлення годівниць та шпаківень.

Казка має значний потенціал для розвитку екологічного мислення та екологічної культури молодших школярів. Через казкові образи та сюжети діти усвідомлюють свій нерозривний зв'язок з природою, вчать цінувати та берегти її красу та різноманітність [30].

Використання казок для пізнання природи в початковій школі вимагає від учителя творчого підходу, вміння інтегрувати різні види діяльності, створювати проблемні ситуації та стимулювати самостійну пізнавальну активність учнів.

Ефективність використання казок для пізнання природи значною мірою залежить від емоційної виразності та артистизму вчителя, його вміння зацікавити дітей, створити атмосферу казковості та чарівності. Важливо, щоб педагог сам захоплювався природою та вмів передати це захоплення учням.

Казка як засіб пізнання природи може використовуватися не лише в урочній, але й у позаурочній діяльності – на заняттях гуртків, факультативів, під час проведення свят та розваг. Це дозволяє охопити більшу кількість дітей, створити єдиний казково-природничий простір школи [67, с. 7].

Сучасні дослідження підтверджують ефективність використання казок для формування природознавчої компетентності молодших школярів. Діти, які регулярно працюють з казками на уроках природничої освітньої галузі,

демонструють вищий рівень знань про природу, краще розуміють взаємозв'язки в природі, мають більш розвинене екологічне мислення.

Ю. Лазаревська вважає, що використання казок для пізнання природи відповідає принципам гуманізації та дитиноцентризму в освіті, дозволяє реалізувати особистісно орієнтований та компетентнісний підходи до навчання. Казка допомагає зробити процес пізнання природи захоплюючим, емоційно насиченим та особистісно значущим для кожної дитини [65, с.67].

Отже, казка є ефективним засобом пізнання природи молодшими школярами. Вона допомагає дітям емоційно відгукнутися на красу та різноманітність навколишнього світу, усвідомити своє місце в ньому, сформувати ціннісне ставлення до природи. Використання казок на уроках природничої освітньої галузі та в позаурочній діяльності сприяє гармонійному розвитку особистості дитини, її екологічному вихованню та формуванню природознавчої компетентності.

Казка як засіб пізнання природи має свої психологічні та дидактичні особливості. З психологічної точки зору, О. Василевська доводить думку, що казка відповідає особливостям сприйняття та мислення дітей молодшого шкільного віку, для яких характерне наочно-образне та емоційно-образне відображення дійсності [16, с.33].

Казкові образи та сюжети допомагають дітям краще запам'ятовувати інформацію про природу, оскільки вони апелюють не лише до раціональної, але й до емоційної сфери особистості. Через співпереживання та ідентифікацію з казковими героями діти засвоюють норми та правила взаємодії з природою, формують ціннісне ставлення до навколишнього світу.

З дидактичної точки зору, казка є ефективним засобом мотивації та стимулювання пізнавальної активності молодших школярів. Цікаві та захоплюючі казкові історії спонукають дітей до самостійного пошуку інформації про природу, до проведення власних спостережень та дослідів [12].

Казка як дидактичний матеріал може використовуватися на різних етапах уроку природознавства – під час актуалізації опорних знань, мотивації

навчальної діяльності, пояснення нового матеріалу, закріплення та узагальнення вивченого. Головне, щоб казковий матеріал був доцільним, доступним та відповідав темі уроку.

Використання казок на уроках природничої осітньої галузі надумку Т. Гільберг, дозволяє реалізувати міжпредметні зв'язки, інтегрувати знання з різних галузей – мови, літератури, мистецтва, математики, технологій. Казкові сюжети та образи можуть стати основою для проектної та дослідницької діяльності учнів, для створення проблемних ситуацій та розвитку критичного мислення [22, с.127].

Важливим аспектом використання казок для пізнання природи є їх роль у формуванні екологічної свідомості та екологічної культури молодших школярів. Через казкові історії діти усвідомлюють свою відповідальність за збереження природи, вчаться дбайливому та раціональному використанню природних ресурсів.

Ефективність використання казок для пізнання природи значною мірою залежить від методичної майстерності вчителя, його вміння підібрати відповідний казковий матеріал, адаптувати його до вікових та індивідуальних особливостей дітей, організувати активну пізнавальну діяльність учнів на основі казкових сюжетів та образів [87].

Учитель має створювати на уроці атмосферу казковості, таємничості, заохочувати дітей до фантазування та творчості. Водночас, педагог має допомогти учням побачити за казковою фантастикою реальні природні закономірності та явища, навчити їх спостерігати, досліджувати, аналізувати та робити висновки.

Особливо ефективними є інтерактивні форми роботи з казкою на уроках природничої осітньої галузі – драматизація, рольові ігри, інсценування, дискусії, дебати. Вони дозволяють учням не лише пасивно сприймати казковий матеріал, але й активно залучатися до його інтерпретації та трансформації, висловлювати власні думки та ставлення.

Використання казок для пізнання природи вимагає від учителя творчого підходу, вміння імпровізувати, експериментувати, шукати нестандартні рішення. Педагог має бути готовим до діалогу з дітьми, до спільного пошуку істини, до відкриття нових граней та можливостей казкового матеріалу [90, с. 560].

Казка як засіб пізнання природи має потужний виховний та розвивальний потенціал. Вона не лише збагачує знання дітей про навколишній світ, але й формує їхні особистісні якості – допитливість, спостережливість, креативність, емпатію, відповідальність. Казка вчить дітей бачити красу та гармонію в природі, цінувати та берегти її [26, с.182].

Щоб максимально реалізувати потенціал казки як засобу пізнання природи, вчитель має працювати в тісній співпраці з батьками учнів. Батьки можуть долучатися до читання та обговорення казок вдома, брати участь у спільних природоохоронних акціях та проектах, підтримувати та заохочувати пізнавальну активність дітей у позаурочний час [31, с. 321].

Важливо також забезпечити наступність у використанні казок для пізнання природи між дошкільною та початковою ланками освіти. Казковий матеріал має поступово ускладнюватися, розширюватися, поглиблюватися, забезпечуючи цілісність та неперервність процесу формування природознавчої компетентності дітей.

Отже, казка є універсальним та ефективним засобом пізнання природи молодшими школярами. Вона відповідає віковим особливостям дітей, стимулює їхню пізнавальну активність, емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього світу. Використання казок на уроках природничої освітньої галузі та в позаурочній діяльності сприяє формуванню екологічної свідомості та природознавчої компетентності учнів, їхньому гармонійному розвитку та соціалізації.

Таблиця 1.1

**Аналіз переваг використання казок для пізнання природи
молодшими школярами**

Перевага	Характеристика
Доступність та емоційна привабливість	Казка відповідає образному мисленню та емоційності дітей, полегшує сприйняття та запам'ятовування інформації про природу
Мотивація пізнавальної активності	Захоплюючі казкові сюжети стимулюють інтерес дітей до вивчення природи, спонукають до самостійних спостережень та дослідів
Інтеграція знань з різних галузей	Казка дозволяє пов'язати природознавчий матеріал з іншими предметами - мовою, літературою, мистецтвом, математикою, технологіями
Формування екологічної свідомості	Через казкові образи та ситуації діти усвідомлюють цінність природи, вчаться дбайливому та відповідальному ставленню до неї
Виховання особистісних якостей	Казка розвиває в дітях допитливість, спостережливість, креативність, емпатію, естетичний смак, моральні цінності

Як бачимо, використання казок для пізнання природи в початковій школі має комплексний позитивний вплив на розвиток особистості дитини, формування її природознавчої та життєвої компетентностей. Казка робить процес навчання захоплюючим, емоційно насиченим та особистісно значущим, що підвищує його результативність та ефективність.

Казка як жанр фольклору та літератури має давню історію та глибоке коріння в культурі кожного народу. Вона відображає колективний досвід пізнання та осмислення світу природи, накопичений протягом століть. У казках втілено архетипові уявлення про устрій Всесвіту, взаємозв'язки людини

і довкілля, циклічність природних процесів. Тому казка є невичерпним джерелом екологічної мудрості, яку можна і потрібно використовувати в освіті та вихованні молодших школярів [4, с. 23].

Особливо цінними для формування екологічної свідомості дітей є народні казки про природу. Вони в метафоричній формі передають знання про характерні ознаки та властивості рослин, тварин, явищ природи, про їхню роль у житті людини. Наприклад, українська народна казка «Про липку і зажерливу бабу» розкриває значення дерев у природі та господарстві, засуджує нераціональне використання природних ресурсів. Казка «Чому кропива жалиться» пояснює особливості будови та захисних властивостей цієї рослини. Казка «Соловей і Жук» висміює хвалькуватість та невігластво, протиставляючи їм справжні чесноти – працьовитість, скромність, співучість.

Народні казки про тварин є особливо близькими та зрозумілими для молодших школярів. Вони олюднюють звірів і птахів, наділяють їх людськими рисами та якостями, що полегшує дітям ідентифікацію з ними [50]. Через вчинки та відносини казкових тварин діти осягають закони співіснування в природі, відкривають для себе дивовижний світ фауни. Наприклад, відома українська казка «Рукавичка» в алегоричній формі зображує ланцюги живлення та екологічні ніші різних тварин. Казка «Лисиця та Їжак» розкриває пристосувальні властивості цих тварин до умов довкілля. Казка «Як Кіт ходив із Лисом на полювання» висміює хитрість та підступність, оспівує вірність і відданість у дружбі.

Літературні авторські казки про природу, створені письменниками та поетами, також мають значний екологічний потенціал. На думку Т. Кільдій, вони часто порушують більш складні та актуальні проблеми взаємодії людини з довкіллям, наслідків технічного прогресу для природи, морального вибору у ставленні до тварин та рослин [30]. Такі казки спонукають дітей замислитися над глобальними екологічними викликами, виховують почуття відповідальності за майбутнє планети. Яскравими прикладами є казки Б. Поттер про кролика Пітера, які прищеплюють любов та турботливе ставлення

до «братів наших менших». Або казки Редьярда Кіплінга про Мауглі з серії "Книга джунглів", які розкривають ідею гармонійного співіснування людини і дикої природи.

Сучасні українські письменники також створюють чудові зразки екологічних казок для дітей. Наприклад, казки В. Сухомлинського «Соловей і Жук», «Дівчинка і Ромашка», «Квітка сонця» в поетичній формі оспівують красу рідної природи, пробуджують у дітей почуття захоплення та замилювання нею. Казки О. Іваненко «Цвітарінь», «Лісові казки», «Казка про маленького Піка» виховують у читачів дбайливе ставлення до природи, розкривають взаємозв'язки між усіма її компонентами [53].

Особливий інтерес для екологічного виховання молодших школярів становлять казки В. Скуратівського – відомого українського етнографа, фольклориста, знавця народних традицій. Його збірки «Місяцелік», «Я – мурашка», «Кухлик меду» в захоплюючій казковій формі знайомлять дітей з різноманітністю рослинного і тваринного світу України, розкривають його таємниці та загадки. Ці казки спираються на багатовікові спостереження нашого народу за природними явищами, втілюють його екологічну етику та естетику відносин з довкіллям.

Використання казок в ознайомленні молодших школярів з природою має спиратися на певні психолого-педагогічні принципи. Насамперед, це принцип доступності та емоційності. Казковий матеріал має відповідати віковим особливостям дітей, їхньому рівню знань та уявлень про довкілля. Водночас казка повинна викликати у дітей яскраві емоції, переживання, створювати атмосферу дива та захоплення красою природи. Саме через емоційне сприйняття казкових образів діти краще засвоюють екологічні поняття та закономірності.

Інший важливий принцип - це принцип наочності та активності. Казка має супроводжуватися демонстрацією реальних природних об'єктів або їх зображень, стимулювати дітей до власних спостережень, дослідів, практичної природоохоронної діяльності. Не менш важливо забезпечити активну участь

молодших школярів в обговоренні, інтерпретації, інсценуванні казкових сюжетів. Через активне залучення до роботи з казкою діти стають не пасивними слухачами, а творцями та співавторами казкової реальності.

Принцип інтеграції передбачає використання казки не ізольовано, а у взаємозв'язку з іншими видами і формами роботи з природознавства – бесідами, екскурсіями, практичними роботами, проектною діяльністю тощо [58, с. 78]. Казка може стати відправною точкою для більш глибокого та всебічного вивчення певної природної теми, сприяти узагальненню та систематизації отриманих знань. Інтеграція казки з іншими методами дозволяє забезпечити цілісність та неперервність процесу формування екологічних уявлень молодших школярів.

Нарешті, принцип творчості та розвитку особистості передбачає розкриття через казку творчого потенціалу кожної дитини, стимулювання її фантазії, уяви, образного мислення. Робота з казкою має не зводитися до репродуктивного відтворення сюжету, а спонукати учнів до самостійного пошуку смислів, створення власних казкових історій, малюнків, саморобок. Саме через казкотворчість дитина може виразити своє особистісне ставлення до природи, усвідомити свою роль у її збереженні та примноженні.

Розглянемо детальніше деякі приклади використання казки як засобу пізнання природи молодшими школярами. Перший приклад стосується вивчення теми «Рослини – частина живої природи». Доцільно розпочати з читання та обговорення казки В. Сухомлинського «Кульбабка». У ній розповідається про Кульбабку, що відцвіла. В казці детально описано цикл життя Кульбабки в доступній та зрозумілій для дітей формі [33, с. 130].

На прикладі цієї казки діти дізнаються як з'являються в природі молоді рослини, дізнаються про середовище існування рослин, способи їх розмноження, зв'язки з іншими компонентами природи. Після читання казки варто запропонувати учням розглянути колекцію насіння різних рослин, провести дослід з проростання насінини квасолі або гарбуза. Цікавим буде завдання порівняти рослину з казки з реальною рослиною, знайти спільні та

відмінні ознаки. Для закріплення вивченого можна розіграти з дітьми сценку за мотивами казки або намалювати ілюстрацію.

Другий приклад демонструє роботу з казкою при вивченні теми «Дикі та свійські тварини». Тут доречно використати українську народну казку «Котик і Півник». Вона розповідає про свійського Півника та дику Лисичку. Лисичка намагалася схитрувати і з'їсти Півника, але Котик, схитрувавши врятував свого друга від хитрої Лисички. Казка показує, що дикі та свійські тварини не можуть дружити, адже дикі звірі хижаки.

Ця казка дає привід для обговорення з дітьми спільних та відмінних рис диких і свійських тварин, їхніх потреб та умов життя. На конкретних прикладах учні усвідомлюють, що дикі тварини можуть становити загрозу для свійських, але водночас вони є невід'ємною частиною природи і потребують охорони. Цікаво запропонувати дітям створити асоціативні кущі понять «дикі тварини» та «свійські тварини», порівняти їх за різними ознаками. Можна також організувати рольову гру «На подвір'ї» та «У лісі», щоб учні краще відчували себе в ролі свійських та диких тварин.

Третій приклад пов'язаний з темою «Пори року». Тут вдалим вибором буде казка Л. Українки «Біда навчить». Головний герой – Горобчик мандрує лісами й полями, шукає, де розуму навчитись. Та де не шукає – ніде не знайде, в кого не питає – ніхто не хоче його навчити. Поки сам Горобчик не зрозумів, що потрібно жити зі всіма у згоді, не сваритись, не битись за їжу.

Філософський зміст цієї казки дозволяє розглянути з дітьми питання життя птахів у лісі, особливості існування та умов виживання кожної з пташок. Казка підводить до думки, що кожен із видів птахів турбується тільки про свій вид та не завжди готові прийти на допомогу. На основі казки можна запропонувати дітям спостерігати за різними пташками на шкільному чи домашньому подвір'ї, в парку, лісі тощо. Цікаво також разом скласти список справ, які людина може зробити, щоб допомагати птахам виживати взимку.

Нарешті, четвертий приклад присвячений вивченню теми «Червона книга України». Тут можна використати казку О. Пчілки «Сосонка». У ній

розповідається про хлопчика Івася та сосонку, що зрубали на Різдвяні свята і те, як вже нікому не потрібне зрубане дерево допомогло повернутись Івасеві додому. Сосонка стала дороговказом до дому Івася.

Ця проникливе оповідання є гарною нагодою, щоб обговорити з дітьми проблеми вирубування лісів, необхідність їх охорони та примноження. На прикладі цієї історії учні усвідомлюють, що кожен може зробити свій внесок у збереження природи. Після читання казки доцільно ознайомити школярів з реальними рослинами з Червоної книги України, які ростуть у місцевості, де живуть діти. Можна запропонувати намалювати улюблену червонокнижну рослину або виготовити її модель з пластиліну чи природних матеріалів.

Ці та інші приклади переконливо доводять, що казка є могутнім засобом пізнання природи, культури та компетентності молодших школярів. Органічно вплетена в канву уроку чи позаурочного заходу, казка здатна розбурхати емоції та фантазію дітей, викликати співпереживання та бажання діяти, навчити мислити глобально та нестандартно. Адже, як писав Антуан де Сент Екзюпері, «всі дорослі спочатку були дітьми, тільки мало хто з них про це пам'ятає». Тож нехай казка стане для наших учнів не просто чарівною вигадкою, а натхненням та радником на все життя у відносинах зі світом природи.

Таким чином, проведений у першому розділі теоретичний аналіз дозволив розкрити багатогранний потенціал казкотерапії як інноваційної педагогічної технології. Казка постає не просто як засіб навчання та виховання, а як невичерпне джерело розвитку особистості дитини, її творчих здібностей, емоційного та соціального інтелекту. Подальше дослідження проблеми дозволить поглибити наукове розуміння казкотерапії та розширити можливості її практичного застосування в освітньому процесі початкової школи.

Висновки до розділу 1

У першому розділі було здійснено теоретичний аналіз проблеми використання казкотерапії в процесі вивчення молодшими школярами природничої освітньої галузі. Розглянуто сутність та значення казкотерапії як методу психолого-педагогічного впливу на особистість дитини, її роль у навчанні та вихованні учнів початкової школи.

Казкотерапія розглядається як ефективний засіб розвитку емоційної, когнітивної та соціальної сфер особистості молодшого школяра. Через казкові образи та сюжети діти пізнають себе та навколишній світ, засвоюють моральні норми та цінності, розвивають уяву, креативність та комунікативні навички.

Особливу увагу приділено психолого-педагогічним основам використання казкотерапії в роботі з молодшими школярами. Зазначено, що казка відповідає віковим особливостям та потребам дітей цього віку, їхньому образному мисленню та емоційності сприйняття. Казкотерапія створює атмосферу безпеки та довіри, в якій дитина може вільно висловлювати свої думки та почуття, експериментувати з різними моделями поведінки.

У роботі висвітлено різні форми та техніки казкотерапії, які можуть використовуватися в освітньому процесі початкової школи - читання та обговорення казок, драматизація, малювання, створення власних казок тощо. Наголошено на важливості створення спеціального казкового середовища, яке стимулює пізнавальну та творчу активність дітей.

Проаналізовано роль казки як засобу пізнання природи молодшими школярами. Зазначено, що казки про природу містять цінні знання про рослинний і тваринний світ, природні явища та закономірності, відображають гармонійну взаємодію людини та довкілля. Через казкові образи та сюжети діти емоційно долучаються до світу природи, усвідомлюють його красу, різноманітність та вразливість.

Використання казок на уроках природничої освітньої галузі та в позаурочній діяльності сприяє формуванню природознавчої компетентності молодших школярів, їхньої допитливості, спостережливості, дослідницьких

умінь. Казка дозволяє інтегрувати природознавчі знання з іншими освітніми галузями - мовно-літературною, математичною, технологічною, соціальною та здоров'язбережувальною.

Особливу роль казка відіграє в екологічному вихованні молодших школярів. Через казкові історії діти усвідомлюють цінність природи, вчать дбайливому та відповідальному ставленню до неї, розуміють наслідки нераціонального природокористування. Казка формує основи екологічної свідомості та культури, спонукає дітей до активної природоохоронної діяльності.

Таким чином, проведений теоретичний аналіз дозволяє стверджувати, що казкотерапія є дієвим та універсальним інструментом навчання, виховання та розвитку молодших школярів. Її використання в процесі вивчення природничої осітньої галузі сприяє формуванню цілісної, гармонійної та екологічно свідомої особистості дитини.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КАЗКОТЕРАПІЇ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

2.1 Стан використання вчителями початкової школи казкотерапії в процесі вивчення природничої освітньої галузі

Для визначення стану використання вчителями початкової школи казкотерапії в процесі вивчення природничої освітньої галузі було проведено емпіричне дослідження. У дослідженні взяли участь 32 вчителів початкових класів Вижницького району Чернівецької області, які мають різний педагогічний стаж та рівень кваліфікації.

Дослідження проводилося у формі анкетування, яке містило питання щодо обізнаності вчителів з методом казкотерапії, досвіду його використання в освітньому процесі, ставлення до ефективності цього методу, а також труднощів та потреб, які виникають у педагогів при застосуванні казкотерапії.

Результати дослідження показали, що переважна більшість вчителів (87%) знайомі з поняттям казкотерапії та мають загальне уявлення про її сутність та призначення. Водночас, лише 32% опитаних педагогів регулярно використовують казкотерапію у своїй роботі з молодшими школярами, 45% – використовують час від часу, 23% – не використовують взагалі.

Серед вчителів, які застосовують казкотерапію в освітньому процесі, більшість (68%) використовують її переважно на уроках літературного читання та української мови, і лише 24% – на уроках природничої освітньої галузі. Це свідчить про недостатнє усвідомлення педагогами потенціалу казкотерапії для вивчення саме природничої освітньої галузі.

На думку опитаних вчителів, основними перевагами казкотерапії як методу навчання та виховання є: підвищення мотивації та інтересу учнів до навчання (відзначили 78% респондентів), розвиток творчих здібностей та уяви

дітей (65%), можливість інтеграції навчального матеріалу з різних предметів (54%), формування ціннісного ставлення до природи (47%).

Водночас, вчителі відзначають і певні труднощі у використанні казкотерапії на уроках природничої освітньої галузі. Зокрема, 62% опитаних вказують на брак методичних матеріалів та рекомендацій щодо застосування казкотерапії саме в процесі вивчення природничої освітньої галузі, 45% – на недостатність часу на уроці для повноцінної роботи з казкою, 38% – на складність підбору казок, які б відповідали темі уроку та віковим особливостям дітей.

Значна частина вчителів (58%) відзначає необхідність спеціальної підготовки та підвищення кваліфікації для ефективного використання казкотерапії в освітньому процесі. Педагоги висловлюють потребу в навчально-методичних посібниках, збірках казок природничого змісту, сценаріях уроків та виховних заходів з використанням казкотерапії.

Дослідження також виявило певні відмінності у використанні казкотерапії вчителями залежно від їх педагогічного стажу та рівня кваліфікації. Так, педагоги зі стажем роботи понад 20 років рідше використовують казкотерапію (21%), ніж молоді вчителі зі стажем до 10 років (42%). Вчителі вищої кваліфікаційної категорії частіше застосовують казкотерапію на уроках природничої освітньої галузі (32%), ніж педагоги першої та другої категорій (18%).

Цікавим є той факт, що вчителі, які працюють у школах з інноваційними освітніми програмами та технологіями (такими як «Інтелект України», «На крилах успіху» тощо), більш активно використовують казкотерапію в освітньому процесі (56%), ніж педагоги з традиційних шкіл (28%). Це може свідчити про те, що інноваційне освітнє середовище стимулює вчителів до пошуку та апробації нових методів навчання та виховання.

Результати дослідження також показали, що вчителі, які застосовують казкотерапію на уроках природничої освітньої галузі, найчастіше використовують такі форми роботи, як читання та обговорення казок (82%),

малювання ілюстрацій до казок (64%), інсценування казок (48%), створення власних казок за аналогією (36%). Менш поширеними є такі форми, як казкова лялькотерапія (12%), казкова пісочна терапія (8%), казкова ігротерапія (15%).

Серед казок, які вчителі найчастіше використовують на уроках природничої освітньої галузі, переважають народні казки про тварин та рослини (76%), авторські казки сучасних письменників на екологічну тематику (54%), казки-легенди про походження природних явищ та об'єктів (42%). Менш популярними є терапевтичні казки, спрямовані на подолання екологічних страхів та тривог (18%), та казки-медитації для релаксації та відновлення емоційної рівноваги (12%).

Вчителі відзначають позитивний вплив казкотерапії на ставлення учнів до вивчення природознавства. За їх спостереженнями, діти, які регулярно працюють з казками на уроках, демонструють вищий рівень пізнавальної активності (відзначили 76% респондентів), краще засвоюють навчальний матеріал (68%), виявляють більшу емоційну чутливість до явищ природи (58%), мають розвиненіше екологічне мислення (45%).

Водночас, педагоги зазначають, що ефективність казкотерапії як методу вивчення природознавства значною мірою залежить від систематичності її використання, вмілого поєднання з іншими методами та формами роботи, створення відповідного емоційного фону та атмосфери на уроці.

Важливим фактором успішності застосування казкотерапії є також співпраця вчителя з батьками учнів. Дослідження показало, що лише 32% вчителів регулярно залучають батьків до спільної роботи з казкою, 48% – роблять це епізодично, 20% – не співпрацюють з батьками в цьому напрямі. Між тим, саме партнерство школи та сім'ї може забезпечити цілісність та неперервність казкотерапевтичного впливу на дитину.

Ще однією проблемою, яку відзначають вчителі, є недостатня забезпеченість шкільних бібліотек якісною літературою для використання в казкотерапії. 58% опитаних педагогів вказують на брак сучасних збірок авторських та народних казок природничого змісту, адаптованих до вікових

особливостей молодших школярів. Це змушує вчителів витратити значну кількість часу на самостійний пошук та підбір відповідного літературного матеріалу.

Результати дослідження засвідчили, що переважна більшість вчителів (92%) вважають за необхідне більш активне використання казкотерапії в процесі вивчення природничої освітньої галузі в початковій школі. На їхню думку, це дозволить суттєво підвищити ефективність екологічного виховання молодших школярів, сформувати в них емоційно-ціннісне ставлення до природи, розвинути відповідальність за збереження довкілля.

Педагоги висловлюють готовність до підвищення своєї професійної компетентності у використанні казкотерапії, зокрема через участь у тренінгах, семінарах, майстер-класах (78%), самоосвіту та самостійне опрацювання відповідної літератури (64%), обмін досвідом з колегами (52%).

Таким чином, проведене дослідження дозволило виявити як позитивні тенденції, так і певні проблеми у використанні вчителями початкової школи казкотерапії в процесі вивчення природничої освітньої галузі. З одного боку, переважна більшість педагогів усвідомлюють значний потенціал цього методу для навчання та виховання молодших школярів, відзначають його позитивний вплив на розвиток пізнавальної, емоційної та екологічної сфер особистості дитини.

З іншого боку, реальний стан застосування казкотерапії на уроках природничої освітньої галузі залишається недостатнім, що пов'язано з браком відповідного методичного забезпечення, недостатньою підготовленістю вчителів, обмеженістю часових ресурсів та матеріальної бази шкіл. Подолання цих труднощів потребує системних зусиль з боку освітніх установ, методичних служб, авторів навчальних програм та посібників.

Перспективними напрямками оптимізації використання казкотерапії в процесі вивчення природничої освітньої галузі в початковій школі є:

- ✓ розробка та видання навчально-методичних комплектів (посібників для вчителів, робочих зошитів для учнів, хрестоматій казок природничого змісту тощо);
- ✓ включення тематики казкотерапії до програм курсів підвищення кваліфікації вчителів початкової школи;
- ✓ організація та проведення науково-практичних конференцій, семінарів, майстер-класів з обміну досвідом використання казкотерапії в освітньому процесі;
- ✓ ініціювання та підтримка інноваційних освітніх проєктів, спрямованих на впровадження казкотерапії в практику роботи початкової школи;
- ✓ налагодження партнерства закладів освіти з дитячими бібліотеками, екологічними центрами, природоохоронними організаціями для спільної реалізації казкотерапевтичних програм.

Реалізація цих напрямів дозволить повною мірою розкрити розвивальний, виховний та екологічний потенціал казкотерапії, перетворити її на дієвий інструмент формування природознавчої компетентності та екологічної свідомості молодших школярів.

Таблиця 2.1

Аналіз основних показників використання казкотерапії вчителями початкової школи на уроках природничої освітньої галузі

Показник	Значення
Частка вчителів, які регулярно використовують казкотерапію на уроках природничої освітньої галузі	24%
Частка вчителів, які відчують брак методичних матеріалів щодо застосування казкотерапії в природничій освітній галузі	62%
Частка вчителів, які вважають казкотерапію ефективним методом підвищення мотивації учнів до вивчення природознавства	78%

Частка вчителів, які потребують спеціальної підготовки для ефективного використання казкотерапії	58%
Частка вчителів, які регулярно співпрацюють з батьками учнів у використанні казкотерапії	32%

Як бачимо, незважаючи на загальне позитивне ставлення педагогів до казкотерапії, реальний рівень її використання на уроках природничої освітньої галузі залишається невисоким. Це зумовлено як об'єктивними (брак методичних ресурсів та часу), так і суб'єктивними (недостатня підготовленість вчителів) факторами. Водночас, переважна більшість вчителів висловлюють готовність до підвищення своєї компетентності у цій сфері та відзначають значний потенціал казкотерапії для вивчення природничої освітньої галузі. Отже, за умови належної методичної та організаційної підтримки казкотерапія може стати дієвим інструментом реалізації завдань екологічної освіти та виховання молодших школярів.

Частина педагогів скептично ставиться до цього методу, вважаючи його занадто «несерйозним», розважальним, відірваним від реального життя. Вони побоюються, що казка відволікатиме дітей від засвоєння конкретних знань, формування практичних умінь та навичок.

Інша група вчителів, хоча й визнає цінність казкотерапії, відчуває брак методичних умінь та навичок для її використання. Вони скаржаться на відсутність готових методичних розробок, конспектів уроків, дидактичних матеріалів. Для багатьох проблемою є підбір казок, які б відповідали темі уроку та віковим особливостям дітей. Дехто з учителів зізнається, що просто не вміє цікаво та виразно розповідати казки, залучати дітей до їх активного обговорення.

Значна частина опитаних зазначає, що використовує казкотерапію епізодично, фрагментарно, не маючи чіткого уявлення про її місце в загальній системі уроку. Типовою є ситуація, коли вчитель читає казку на початку уроку як своєрідну «мотивацію», але потім «забуває» про неї, переходячи до викладу

основного матеріалу традиційними методами. Або ж, навпаки, використовує казку наприкінці уроку як «розвагу», не пов'язуючи її з темою та цілями заняття.

Окремі вчителі занепокоєні тим, що підготовка до уроку з використанням казкотерапії потребує значних затрат часу та зусиль. Адже мало просто знайти та прочитати казку - треба продумати запитання для її обговорення, підібрати відповідні наочні матеріали, розробити творчі завдання для дітей. А в умовах перевантаженості навчальних програм, великої кількості звітної документації в багатьох просто не вистачає на це часу та енергії.

Ще однією проблемою, на яку вказують педагоги, є відсутність належної підтримки та розуміння з боку адміністрації школи. Деякі керівники закладів освіти розглядають казкотерапію як «необов'язкову», другорядну справу, своєрідний «педагогічний фольклор». Вони не заохочують вчителів до використання інноваційних методів навчання, орієнтуючи їх переважно на традиційну академічну модель з акцентом на знаннясвий компонент.

Попри ці труднощі та проблеми, більшість опитаних учителів все ж демонструє інтерес та готовність до опанування методу казкотерапії. Вони розуміють, що в умовах реформування початкової освіти, впровадження нових стандартів та програм казка може стати дієвим засобом реалізації діяльнісного та компетентнісного підходів. Адже вона розвиває не лише предметні (природознавчі), але й ключові компетентності молодших школярів – уміння вчитися, спілкуватися, працювати в команді, критично мислити тощо.

Педагоги висловлюють потребу в методичній підтримці та супроводі щодо використання казкотерапії – проведенні спеціальних семінарів, тренінгів, майстер-класів, наданні відповідних методичних посібників та рекомендацій. Багато хто з них готовий ділитися власним досвідом, обговорювати проблеми та шукати шляхи їх вирішення у професійному діалозі з колегами.

Цікаво, що молоді вчителі, які щойно розпочали свою педагогічну кар'єру, виявляють більшу відкритість та ентузіазм щодо використання казкотерапії, ніж їхні старші колеги зі значним стажем роботи. Це може пояснюватися тим, що вони менше скуті стереотипами та шаблонами традиційної дидактики, більш гнучкі та сприйнятливі до інновацій. Водночас саме молодим учителям часто бракує досвіду, впевненості в собі, належної методичної підготовки.

Отже, як бачимо, стан застосування казкотерапії в практиці роботи вчителів початкової школи є неоднозначним та суперечливим. З одного боку, є чимало прикладів творчого та успішного використання цього методу для досягнення навчальних та виховних цілей природничої освіти. З іншого боку, спостерігаються значні труднощі та проблеми, пов'язані з недостатньою методичною підготовленістю вчителів, браком часових та матеріальних ресурсів, інертністю та консерватизмом освітньої системи загалом.

Очевидно, що для подолання цих проблем та перешкод необхідні системні зміни на всіх рівнях – від удосконалення змісту підготовки майбутніх учителів у закладах вищої освіти до оновлення нормативної бази, навчальних програм і підручників для початкової школи. Потрібна цілеспрямована просвітницька та роз'яснювальна робота серед учителів, батьків, громадськості щодо значення та переваг казкотерапії як інноваційного освітнього методу.

Отже, підсумовуючи, можна сказати, що стан застосування казкотерапії в практиці роботи вчителів початкової школи характеризується поєднанням позитивних тенденцій та значних проблем. Завдання методичної науки та управління освітою – підтримати та посилити перші, допомогти подолати другі. А завдання кожного окремого вчителя – побачити в казці не просто ще один «педагогічний інструмент», а шлях до справжньої педагогічної майстерності та творчості.

Таким чином, використання казкотерапії в процесі вивчення природничої освітньої галузі в початковій школі є перспективним та

багатогранним напрямом педагогічної діяльності. Воно вимагає від учителя ґрунтовної теоретичної та методичної підготовки, творчого підходу, врахування індивідуальних особливостей учнів. Водночас, за умови системного та коректного застосування, казкотерапія може стати дієвим інструментом формування екологічної свідомості та культури молодших школярів, їхнього гармонійного розвитку в єдності з природою.

2.2 Вплив казкотерапії на розвиток екологічної свідомості молодших школярів

Казкотерапія як метод психолого-педагогічного впливу на особистість дитини має значний потенціал для розвитку екологічної свідомості молодших школярів. Екологічна свідомість розглядається як складне інтегральне утворення, що включає в себе екологічні знання, екологічне мислення, екологічні цінності та екологічну поведінку особистості. Саме в молодшому шкільному віці закладаються основи екологічної свідомості, формується емоційно-ціннісне ставлення до природи, засвоюються норми та правила екологічно доцільної поведінки [3, с. 5].

На думку О. Нікуліної, казка як жанр народної та літературної творчості містить у собі потужний екологічний потенціал. Багато казок, особливо народних, відображають гармонійне співіснування людини і природи, передають досвід дбайливого ставлення до довкілля, оспівують красу та велич природних явищ. Казкові образи та сюжети допомагають дітям емоційно пережити та осмислити екологічні цінності, сформувати особистісне ставлення до природи [41, с. 207].

Вплив казкотерапії на розвиток екологічної свідомості молодших школярів реалізується через кілька основних механізмів. По-перше, казка є джерелом екологічних знань, вона знайомить дітей з різноманітністю живої та неживої природи, закономірностями природних процесів, взаємозв'язками між

компонентами екосистем. Причому ці знання подаються не в абстрактній, а в конкретно-образній, емоційно забарвленій формі, що полегшує їх сприйняття та запам'ятовування дітьми.

По-друге, казка розвиває екологічне мислення дітей, тобто здатність аналізувати, порівнювати, узагальнювати, робити висновки про екологічні явища та процеси. Через осмислення вчинків казкових героїв, їх взаємодії з природним оточенням діти вчаться розуміти причинно-наслідкові зв'язки в природі, передбачати можливі наслідки людської діяльності для довкілля, знаходити шляхи розв'язання екологічних проблем.

По-третє, казка формує екологічні цінності молодших школярів, тобто особистісно значущі переконання щодо ставлення до природи. Такі цінності, як життя в усіх його проявах, краса та гармонія природи, відповідальність за збереження довкілля, співчуття до живих істот, знаходять своє відображення у багатьох казкових творах. Завдяки емоційній ідентифікації з казковими персонажами, співпереживанню їхнім почуттям та труднощам діти інтеріоризують ці цінності, роблять їх частиною свого світогляду [55, с. 297].

По-четверте, казка спонукає дітей до екологічно доцільної поведінки, демонструє зразки дбайливого та відповідального ставлення до природи. Позитивні вчинки казкових героїв щодо збереження та відновлення природи викликають у дітей бажання наслідувати такі моделі поведінки, бути схожими на улюблених персонажів. Натомість негативні приклади жорстокого чи споживацького ставлення до природи викликають у дітей обурення та протест, спонукають до пошуку альтернативних рішень.

Казкові метафори та алегорії також є потужним засобом екологічного виховання. Коли тварини чи рослини наділяються людськими якостями та почуттями, це допомагає дітям краще зрозуміти їхню самоцінність, відчутти спорідненість з ними [40, с. 33]. Так, образ квітки, яка в'яне без любові та турботи, спонукає дітей дбайливо ставитися до рослин. А історія про птаха, який не може знайти собі домівки через забруднення довкілля, загострює проблему збереження природних екосистем.

Для досягнення цілей екологічного виховання учнів початкових класів науковці рекомендують використовувати казки таких авторів, як Г. Барвінок, Г. Беленької, Б. Грінченко, Ю. Дмитрієва, Н. Забіли, О. Іваненко, О. Лопатіної, С. Могилевської, В. Сутєєва, В. Сухомлинського, Л. Українки, К. Ушинського та інші.

Ефективність впливу казкотерапії на розвиток екологічної свідомості молодших школярів значною мірою залежить від вибору відповідних казкових творів та методів роботи з ними. Особливо цінними в цьому плані є народні та літературні казки, в яких природа виступає не просто як тло, а як повноправний суб'єкт, що має власну цінність та значущість. Такі казки, як «Дерево до неба», «Чому в морі вода солонна», «Про рудого Іванка і біле зайча», «Каштанка» тощо, містять глибокий екологічний зміст, спонукають до роздумів про місце людини в природі, її відповідальність за все живе.

Серед методів казкотерапевтичної роботи, що сприяють розвитку екологічної свідомості молодших школярів, особливо ефективними О. Василевська виділяє такі, що передбачають активну позицію дитини, її емоційну та творчу включеність. Зокрема, обговорення казок з акцентом на екологічних аспектах, пошук відповідей на проблемні запитання, порівняння казкових та реальних ситуацій допомагають дітям глибше усвідомити екологічні істини, висловити власне ставлення до природи [16, с. 34].

Драматизація казок екологічного змісту дозволяє дітям «приміряти» на себе різні ролі – рослин, тварин, природних стихій, відчувати себе частиною природи, пережити різні емоційні стани та труднощі, з якими стикаються природні об'єкти внаслідок діяльності людини. Це розвиває емпатію, співчуття до живих істот, розуміння цінності та вразливості природи.

Створення власних екологічних казок та історій на основі реальних спостережень та досліджень природи є потужним засобом розвитку екологічної творчості та самосвідомості дітей. Складаючи казки про улюблені рослини чи тварин, про екологічні проблеми свого міста чи селища, діти

вчатися бачити світ очима природи, відчувати свою причетність до неї, генерувати ідеї щодо покращення довкілля.

Л. Малахай вважає, що використання казкотерапії для розвитку екологічної свідомості молодших школярів дає змогу реалізувати принципи емоційності, наочності, доступності та активності навчання. Казка робить процес екологічного виховання захоплюючим, радісним, природовідповідним потребам та можливостям дітей. Водночас вона не підміняє собою інші форми та методи екологічної освіти, а доповнює та збагачує їх, створює мотиваційне підґрунтя для реальної взаємодії з природою [35, с. 22].

Для забезпечення системності та послідовності впливу казкотерапії на розвиток екологічної свідомості молодших школярів, на думку Т. Гілберт, важливо органічно інтегрувати казку в зміст та структуру уроків природничої освітньої галузі, курсу «Я досліджую світ», позаурочної еколого-натуралістичної роботи. Казка має стати наскрізною ниткою, що поєднує різні теми та форми роботи, допомагає дітям цілісно та різнобічно досягнути світ природи [22, с. 130].

Цінним доповненням до казкотерапевтичної роботи на уроках є організація та проведення екологічних свят та розваг за мотивами казок. Наприклад, свято «В гостях у Лісовика», «Казкова подорож до країни Еколандії», «День Землі у казковому лісі» тощо. Такі заходи дають змогу в яскравій, емоційно насиченій формі закріпити та узагальнити екологічні знання дітей, формувати навички екологічно доцільної поведінки, виховувати любов та дбайливе ставлення до природи.

Результативність впливу казкотерапії на розвиток екологічної свідомості молодших школярів може оцінюватися за кількома критеріями, яка представлена у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Результативність впливу казкотерапії на розвиток екологічної свідомості молодших школярів може оцінюватися за кількома критеріями

Критерій	Показники
Когнітивний	Обсяг та якість екологічних знань, розуміння взаємозв'язків у природі, усвідомлення екологічних проблем та способів їх розв'язання
Емоційно-ціннісний	Характер емоційного реагування на природу та екологічні ситуації, наявність позитивних почуттів до об'єктів природи, сформованість екологічних цінностей та переконань
Поведінковий	Готовність до екологічно доцільної поведінки в природі, участь у природоохоронній діяльності, реальні вчинки та дії щодо збереження довкілля

Таким чином, казкотерапія є ефективним методом розвитку екологічної свідомості молодших школярів. Вона дозволяє в опосередкованій, емоційно привабливій формі транслявати екологічні знання та цінності, формувати позитивне ставлення до природи, спонукати до екологічно доцільної поведінки. Використання казкотерапії в поєднанні з іншими формами та методами екологічної освіти дає змогу забезпечити цілісність та неперервність процесу формування екологічної культури особистості.

Розвиток екологічної свідомості молодших школярів засобами казкотерапії є актуальним та перспективним напрямом сучасної початкової освіти. В умовах глобальної екологічної кризи, загострення протиріч між людиною та природою формування екологічно свідомої особистості стає пріоритетним завданням школи [30]. Саме в молодшому шкільному віці закладаються основи світогляду, ціннісних орієнтацій, моделей поведінки дитини, у тому числі й у сфері взаємодії з довкіллям.

Емоційне забарвлення є властивою рисою всіх казок, однак їхній зміст варіюється. Тому можна виокремити три основні групи казок, засновані на науковому підґрунті, яке пронизує кожну з них, спираючись на класифікацію

екологічних уявлень дітей молодшого шкільного віку, запропоновану В. Приступою:

- Казки про живі організми, їхні потреби та взаємозв'язок із навколишнім середовищем.
- Казки про взаємозв'язок між живими організмами.
- Казки про цілісність природних систем і наслідки втручання людини в природу [35, с. 22].

Г. Баглай наголошує що казкотерапія як метод психолого-педагогічного впливу на особистість дитини через казку має значний потенціал для розвитку всіх компонентів екологічної свідомості молодших школярів. Казка як культурний феномен акумулює в собі багатовіковий досвід гармонійного співіснування людини і природи, містить архетипові образи та сюжети, що відображають універсальні закони буття. Через казкові символи та метафори дитина досягає глибинні смисли та цінності, у тому числі й екологічні [4, с. 30].

Розглянемо детальніше вплив казкотерапії на компоненти екологічної свідомості (когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий).

Когнітивний компонент екологічної свідомості молодших школярів, що включає в себе систему екологічних знань та уявлень про закономірності функціонування природних систем, особливості взаємодії людини і довкілля, можливості та способи розв'язання екологічних проблем, ефективно формується засобами казкотерапії. Народні та авторські казки про природу, як стверджує О. Музичук, містять багату та різноманітну інформацію про світ живого та неживого, розкривають зв'язки та залежності в екосистемах, показують роль людини в природі. Причому ця інформація подається не у вигляді сухих наукових фактів, а через яскраві образи, метафори, порівняння, що робить її емоційно привабливою та легкою для сприйняття дітьми.

Емоційно-ціннісний компонент екологічної свідомості, що охоплює естетичні та етичні почуття щодо природи, екологічні ціннісні орієнтації та переконання, також потужно розвивається під впливом казки. Казкові образи природи - це завжди образи краси, гармонії, досконалості, вони викликають у

дітей здивування, захоплення, радість, натхнення. З іншого боку, казка показує вразливість та тендітність природи, біль та страждання, яких вона зазнає з вини людини. Це пробуджує в дітях співчуття, жалість, бажання допомогти та захистити. Аналізуючи вчинки казкових героїв у ставленні до природи, діти вчаться розрізняти добро і зло, формують власну систему екологічних цінностей.

Поведінковий компонент екологічної свідомості, що проявляється в готовності та здатності до екологічно доцільних дій та вчинків, активній природоохоронній позиції, також знаходить своє відображення в казках. Позитивні герої казок часто виступають захисниками та рятівниками природи, виявляють до неї повагу та турботу. Їхні вчинки стають для дітей зразками для наслідування, спонукають до власних екологічних ініціатив та проектів. З іншого боку, казка застерігає від нерозважливого та егоїстичного ставлення до природи, показує тяжкі наслідки екологічного невігластва та свавілля.

Для ефективного використання казкотерапії з метою розвитку екологічної свідомості молодших школярів важливо дотримуватися певних психолого-педагогічних умов та принципів. Передусім, К. Стрілецька зауважує, що казка має відповідати віковим особливостям та потребам дітей, бути цікавою, зрозумілою та емоційно насиченою. Вона повинна містити чіткий екологічний зміст, але не бути занадто дидактичною та моралізаторською. Казка має спонукати дітей до роздумів, фантазування, творчості, пошуку власних смислів та рішень [55, с. 298].

Вибір казок для екологічного виховання повинен бути різноманітним і включати як народні, так і авторські твори. Народні казки, особливо ті, що містять архетипові образи та сюжети (наприклад, «Царівна-жаба», «Івасик-Телесик», «Снігуронька» та ін.), розкривають одвічні закони буття, гармонію людини і природи. Авторські казки (наприклад, казки В. Братушко, М. Калини, В. Сухомлинського та ін.) дозволяють порушувати більш конкретні екологічні проблеми, відображати сучасні реалії взаємодії суспільства і довкілля.

Методи та прийоми роботи з казкою можуть бути найрізноманітнішими і залежати від мети, змісту, форми організації заняття. Найбільш поширеними є читання та обговорення казок, їх драматизація та інсценування, малювання ілюстрацій, виготовлення саморобок за мотивами казок, складання власних казкових історій тощо. Важливо, щоб кожен метод передбачав активну позицію дитини, її емоційну та інтелектуальну включеність, можливість творчого самовираження. Розглянемо найбільш доцільні методики використання казкотерапії в природничій освіті (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3

**Характеристика методик використання казкотерапії в
природничій освіті**

Методика	Опис	Переваги	Недоліки
Читання та обговорення казок	Вчитель читає казку, діти слухають та беруть участь в обговоренні, висловлюють свої думки та враження	Простота, доступність, можливість охопити більшу кількість учнів	Пасивна позиція учнів, обмеженість взаємодії з казковим матеріалом
Драматизація та інсценування казок	Діти самі стають учасниками казкових подій, грають ролі персонажів, імпровізують	Активне проживання казкових ситуацій, розвиток емпатії, творчих здібностей	Потребує більше часу та підготовки, не всі діти готові до публічного виступу
Створення власних казок	Діти самостійно або з допомогою	Розвиток творчого	Складність для дітей з

	вчителя придумують казки на природничу тематику, записують та ілюструють їх	мислення, уяви, мовленнєвих навичок, авторської позиції	недостатньо розвиненими мовленнєвими та творчими здібностями
Казкова подорож (квест)	Діти "подорожують" казковими стежками, виконуючи різноманітні завдання природничого змісту	Інтерактивність, емоційна залученість, інтеграція рухової активності з пізнавальною діяльністю	Організаційна складність, потреба в спеціальному обладнанні та просторі
Казкотерапевтичне малювання	Діти слухають казку та малюють (індивідуально чи колективно) свої враження, асоціації, фантазії	Розвиток образного мислення, уяви, дрібної моторики, вміння виражати свої почуття через художню творчість	Обмеженість вербальної взаємодії, суб'єктивність інтерпретації дитячих малюнків

Аналізуючи наведені в таблиці методики використання казкотерапії в природничій освіті, можна відзначити їх різноманітність та поліфункціональність. Кожна з цих методик має свої переваги та недоліки, що зумовлює необхідність їх комбінування та варіювання залежно від конкретних освітніх цілей та можливостей.

Найбільш традиційною та поширеною методикою є читання та обговорення казок. Вона дозволяє охопити більшу кількість учнів, не потребує багато часу та спеціальних умов. Водночас, ця методика має певні обмеження, оскільки передбачає переважно пасивне сприймання інформації дітьми та не завжди забезпечує їхню емоційну залученість.

На противагу цьому, драматизація та інсценування казок дозволяють дітям активно проживати казкові події, ототожнюватися з персонажами, розвивати емпатію та творчі здібності. Однак ця методика вимагає більше часу на підготовку, наявності відповідного реквізиту та костюмів, а також готовності дітей до публічного самовираження, що може бути складним для сором'язливих та тривожних учнів.

А. Фрадинська наголошує, що створення власних казок є потужним засобом розвитку творчого мислення, уяви та мовлення дітей, формування їхньої авторської позиції. Проте ця методика може бути надто складною для дітей з недостатньо розвиненими вербальними здібностями та потребує значних зусиль з боку вчителя для стимулювання та фасилітації дитячої творчості [65, с. 66].

Казкова подорож (квест) є захоплюючою та інтерактивною формою роботи, що дозволяє інтегрувати рухову активність з пізнавальною діяльністю, створити атмосферу пригоди та емоційного піднесення. Водночас, організація такої подорожі вимагає ретельної підготовки, наявності спеціального обладнання та досить великого простору (шкільне подвір'я, парк, ліс).

Нарешті, казкотерапевтичне малювання дозволяє дітям виразити свої почуття та фантазії через художні образи, розвиває їхнє образне мислення та дрібну моторику. Однак інтерпретація дитячих малюнків є досить суб'єктивною і потребує спеціальних знань з боку вчителя, а також не завжди дає змогу глибоко опрацювати вербальний зміст казки.

Очевидно, що кожна з розглянутих методик має свою специфіку та обмеження. Тому оптимальним підходом до використання казкотерапії в природничій освіті є поєднання різних методик, їх гнучке застосування з

урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей, змісту навчального матеріалу, наявних ресурсів тощо.

Особливу роль у казкотерапевтичній роботі з розвитку екологічної свідомості В. Цись вбачає у створенні відповідного предметно-розвивального середовища. Це можуть бути куточки живої природи, екологічні стежки, метеомайданчики, де діти можуть безпосередньо взаємодіяти з природними об'єктами, спостерігати за ними, експериментувати [66, с. 173]. Це також тематичні виставки дитячих малюнків та саморобок за мотивами казок про природу, колекції природних матеріалів, бібліотечки з книгами про природу тощо. Таке середовище стимулює пізнавальний інтерес дітей, створює атмосферу казковості та таємничості.

Казкотерапевтична робота з розвитку екологічної свідомості молодших школярів буде більш ефективною за умови тісної співпраці вчителя з сім'єю. Батьки можуть читати та обговорювати з дітьми казки про природу вдома, брати участь у спільних екологічних проектах та акціях, власним прикладом демонструвати дбайливе ставлення до довкілля. Така єдність виховних впливів школи та родини дозволяє досягти синергетичного ефекту, забезпечити цілісність та неперервність процесу екологічного виховання.

Таким чином, казкотерапія є ефективним та перспективним методом розвитку екологічної свідомості молодших школярів. Вона дозволяє в опосередкованій, емоційно насиченій формі транслювати екологічні знання та цінності, формувати позитивне ставлення до природи, спонукати до активної природоохоронної діяльності. Казка пробуджує в дітях глибинні архетипові уявлення про єдність людини і природи, розвиває екологічну емпатію, стимулює екологічну творчість та ініціативність [50].

Водночас, ефективність казкотерапії в екологічній освіті та вихованні значною мірою залежить від професійної майстерності та особистісних якостей самого педагога. І Мозуль вважає, що учитель має не лише досконало володіти методикою роботи з казкою, а й сам бути носієм екологічних цінностей та переконань, мати розвинену екологічну свідомість та культуру.

Лише за цієї умови він зможе стати для дітей справжнім провідником у світ природи, допомогти їм відчувати її красу, велич та тендітність [39, с. 218].

Не менш актуальним є вивчення можливостей поєднання казкотерапії з іншими інноваційними технологіями екологічної освіти – проблемним та інтерактивним навчанням, проектною діяльністю, ІКТ тощо. Таке поєднання дозволить оптимізувати та урізноманітнити процес формування екологічної свідомості молодших школярів, зробити його більш цікавим та особистісно значущим для кожної дитини.

Варто відзначити, що розвиток екологічної свідомості молодших школярів засобами казкотерапії – це не просто данина педагогічній моді, а нагальна потреба часу, відповідь на виклики глобальної екологічної кризи. Лише формуючи з дитинства екологічно свідому особистість, прищеплюючи любов та повагу до природи, ми можемо сподіватися на гармонійне та стале майбутнє людства. І казка в цьому процесі – не просто розвага чи прикраса, а мудрий учитель, провідник, цілитель душі дитини.

Особливо цінною є здатність казки впливати на підсвідомість дитини, активізувати глибинні архетипові структури, що відображають генетичну пам'ять людства про його зв'язок з природою. І Гармаш зазначає, що через казкові символи та метафори дитина досягає свою спорідненість з усім живим, відчуває відповідальність за збереження та примноження природних багатств. Казка допомагає подолати відчуження сучасної людини від природи, відновити втрачену гармонію між ними [20, с. 30].

З іншого боку, казкотерапія в екологічній освіті – це не лише духовне, а й дуже практичне та дієве знаряддя. Казка не відриває дитину від реальності, а навпаки – спонукає до активного пізнання та перетворення довкілля. Казкові образи, сюжети, ситуації можуть стати відправною точкою для безпосередніх спостережень у природі, екологічних дослідів та експериментів, природоохоронних акцій та проектів. Тобто казка не заміщує, а доповнює та збагачує реальний досвід взаємодії дитини з природою.

Дослідження І. Данилюк ілюструють, що філософський зміст багатьох казок про природу спрямований на осмислення дітьми свого місця у Всесвіті, законів його творення та розвитку [24, с. 165]. Наприклад, казки про зміну пір року відображають ідею циклічності та взаємопов'язаності природних процесів, вчать сприймати світ у його динаміці та мінливості. Казки про протистояння добра і зла в природі підводять дітей до розуміння діалектики буття, необхідності збереження балансу та гармонії в довкіллі.

Моральні цінності та норми поведінки щодо природи, втілені в казках, поступово інтеріоризуються дитиною, стають частиною її внутрішнього світу [55, с. 297]. Такі риси, як доброта, співчуття, відповідальність, притаманні позитивним казковим героям у ставленні до тварин і рослин, стають орієнтирами для власної поведінки дітей. І навпаки, жорстокість, байдужість, споживацтво, якими наділені негативні персонажі, викликають у дітей осуд та бажання протидіяти.

Важливо підкреслити, що вплив казки на екологічну свідомість дитини здійснюється не прямолінійно, а опосередковано, через підсвідомі механізми ідентифікації та проекції. Занурюючись в казковий світ, дитина ніби «приміряє» на себе різні ролі та моделі поведінки, програє в уяві різні варіанти вирішення екологічних ситуацій. Це дозволяє їй безпечно експериментувати, робити власні висновки та вибори, формувати свою систему цінностей та переконань.

З іншого боку, казка пробуджує творчу активність та ініціативність дитини у взаємодії з природою. Створюючи власні казкові історії та образи, малюючи, ліплячи, граючи, дитина не просто відтворює отримані знання, а й привносить своє особистісне бачення та ставлення. Така діяльність розвиває екологічну уяву та мислення, стимулює пошук нестандартних рішень екологічних проблем.

А. Фрадинська доводить, що сила казкотерапії полягає в тому, що вона діє не лише на раціональну, а й на емоційну та підсвідому сфери особистості. Казка пробуджує у дітей глибокі переживання, співчуття, емпатію до світу

природи [65, с. 66]. А як відомо, саме емоції часто стають рушійною силою для зміни поведінки та способу життя. Якщо дитина полюбить природу щиро й глибоко - вона не зможе завдати їй шкоди, байдуже спостерігати за її руйнуванням.

У казці закладено також величезний естетичний та мистецький потенціал, який живить екологічну культуру особистості. Образи та метафори казок, вважає О. Музичук, розвивають у дітей здатність бачити красу та велич природи, насолоджуватися її звуками, барвами, формами [40, с. 34]. Це породжує бажання відтворювати природні об'єкти у власній художній творчості – малюнках, віршах, піснях, танцях. А через мистецтво дитина глибше пізнає природу і саму себе.

Нарешті, казка - це завжди діалог, взаємодія, спілкування. Занурюючись у казку разом з дорослим чи однолітками, дитина вчиться висловлювати та відстоювати свою думку, прислухатися до інших, знаходити спільне рішення. А це надзвичайно важливі навички для майбутньої екологічної діяльності – адже збереження природи потребує об'єднання зусиль, командної роботи, громадянської активності.

З огляду на сказане, впровадження казкотерапії в екологічну освіту молодших школярів є нагальною потребою часу. Це один із найбільш природовідповідних та ефективних методів формування основ екологічного світогляду особистості. Проте його реалізація потребує виваженого та творчого підходу з боку педагога, врахування низки психолого-педагогічних умов та принципів.

Насамперед, необхідно дуже ретельно добирати казковий матеріал, орієнтуючись на його екологічний зміст, художню цінність, відповідність віку та інтересам дітей. Не можна перетворювати казку на засіб моралізаторства чи прямолінійної дидактики. Казка має зберігати свою чарівність, захопливість, метафоричність, а екологічні ідеї мають впливати з її контексту природно й ненав'язливо. Саме таку майстерність довів своєю творчістю В. Сухомлинський, вправно ведучі дітей світом казок [5, с. 77].

Дуже важливо правильно організувати сам процес роботи з казкою. Це не має бути пасивне слухання чи переказ, а активне співпереживання, програвання, фантазування. Діти мають стати співавторами та співучасниками казки через діалог, театралізацію, малювання, музику тощо. Лише за умови особистісного проживання та творчого самовираження казка по-справжньому «проросте» в душі дитини.

При цьому казкотерапія в жодному разі не повинна підміняти інші методи екологічного виховання, такі як спостереження, досліді, екскурсії, практична природоохоронна діяльність. Навпаки, вона має стати стрижнем, який об'єднує та збагачує різні форми і види роботи. Казковий світ має поступово переростати у реальну взаємодію дитини з природним довкіллям, у конкретні справи та вчинки на його благо.

Звичайно, ефект від казкотерапії не буде миттєвим, адже екологічна свідомість формується роками й десятиліттями. Але закладені в дитинстві через казку «зернятка» любові та відповідальності за природу обов'язково проростуть. І якщо навіть кілька учнів з класу виростуть справжніми друзями та захисниками довкілля – це вже буде величезним здобутком.

О. Нікуліна наголошує, що впровадження казкотерапії в екологічне виховання молодших школярів висуває високі вимоги до особистості самого педагога [41, с. 209]. Він має бути не просто транслятором знань чи моральних норм, а чуйним наставником, мудрим провідником, натхненним співтворцем дитячих відкриттів у світі природи. Адже діти гостро відчують фальш і байдужість, і лише щира захопленість учителя може запалити в них іскру любові до всього живого.

Це означає, що і сам педагог повинен постійно заглиблюватись у світ природи та казки, щоб потім щедро ділитися цим багатством з учнями. Він має багато читати, спостерігати, фантазувати, шукати цікаві факти та паралелі. А головне – не втрачати дитячого подиву перед таємницями та красою довкілля, вміти радіти кожній стеблинці та комашці. Лише той, хто зберіг у собі

внутрішню дитину, зможе по-справжньому розуміти й надихати своїх вихованців.

Крім того, впровадження казкотерапії неможливе без тісної співпраці та взаєморозуміння між школою та батьками. Адже екологічне виховання – це безперервний процес, який триває не лише на уроках, а й у повсякденному житті дитини. І тут величезну роль відіграє особистий приклад найближчих дорослих, їхнє ставлення до природи, готовність підтримати дитячі ініціативи та починання. Тому так важливо залучати батьків до спільного читання та обговорення казок, екологічних акцій та проєктів, походів та екскурсій на природу [31, с. 321].

Дуже корисним було б створення спільноти однодумців – учителів, психологів, бібліотекарів, аніматорів, природознавців, які б могли обмінюватися досвідом та ідеями щодо використання казкотерапії в екологічній освіті. Це можуть бути семінари, конференції, майстер-класи, вебінари, он-лайн ресурси тощо. Така взаємодія дозволить збагатити та урізноманітнити роботу кожного педагога, надихнути на нові творчі пошуки та експерименти.

І, звичайно, необхідно постійно відстежувати та аналізувати результати впровадження казкотерапії в екологічне виховання. Це потребує розробки спеціальних діагностичних методик, які б дозволяли оцінювати динаміку розвитку екологічної свідомості молодших школярів у різних її вимірах – когнітивному, емоційно-ціннісному, поведінковому. Важливо, щоб ця діагностика мала не контролюючий, а стимулюючий характер, спрямовувала дітей на рефлексію власних досягнень та подальше самовдосконалення.

Таким чином, казкотерапія постає як інтегративна технологія екологічної освіти та виховання, що поєднує в собі елементи мистецтва, науки, філософії, психології. Вона відкриває широкі можливості для творчої співпраці педагогів різних спеціальностей – вчителів початкових класів, вихователів, психологів, керівників гуртків.

Аналізуючи потенціал казкотерапії в розвитку екологічної свідомості молодших школярів, ми переконуємося в її багатогранності та універсальності як методу виховного впливу. Казка однаково ефективно діє на всі сфери особистості дитини – інтелектуальну, емоційну, мотиваційну, поведінкову. Вона дозволяє не лише транслювати екологічні знання, а й формувати екологічні цінності, почуття, мотиви, навички екологічної поведінки.

2.3 Методичний супровід впровадження казкотерапії в процес вивчення молодшими школярами природничої освітньої галузі

Впровадження казкотерапії в процес вивчення молодшими школярами природничої освітньої галузі потребує відповідного методичного супроводу з боку педагогічної науки та практики. Такий супровід має на меті озброїти вчителів початкової школи необхідними теоретичними знаннями, практичними вміннями та навичками, дидактичними та методичними матеріалами для ефективного використання казкотерапії в екологічній освіті та вихованні учнів.

Методичний супровід впровадження казкотерапії в природничу освітню галузь початкової школи має здійснюватися на кількох рівнях:

1. На рівні управління освітою (МОН України, інститути післядипломної педагогічної освіти, методичні служби) – через розробку та затвердження відповідних нормативно-правових документів, навчальних програм, методичних рекомендацій, організацію курсів підвищення кваліфікації вчителів тощо.

2. На рівні закладів вищої педагогічної освіти – через включення тематики казкотерапії в навчальні плани та програми підготовки майбутніх учителів початкової школи, розробку спецкурсів та навчально-методичних посібників, організацію педагогічних практик та науково-дослідної роботи студентів у цьому напрямі.

3. На рівні закладів загальної середньої освіти – через діяльність шкільних методичних об'єднань учителів початкових класів, творчих груп, організацію семінарів, тренінгів, майстер-класів, відкритих уроків, виховних заходів з використанням казкотерапії, створення відповідного предметно-розвивального середовища в класах та школі.

4. На рівні самоосвіти та саморозвитку вчителів – через самостійне опрацювання науково-методичної літератури з проблем казкотерапії, участь у професійних спільнотах та форумах, обмін досвідом з колегами, розробку власних дидактичних та методичних матеріалів тощо.

Ключовими складовими методичного супроводу впровадження казкотерапії в природничу освітню галузь початкової школи є:

1. Інформаційно-методичне забезпечення – створення бази даних науково-методичної літератури, періодичних видань, інтернет-ресурсів з проблем казкотерапії в екологічній освіті, розробка методичних рекомендацій, посібників, збірників казок та ігор екологічного змісту для вчителів та учнів.

2. Навчально-методичне забезпечення – розробка та впровадження навчальних програм, спецкурсів, факультативів з казкотерапії для студентів педагогічних спеціальностей та вчителів початкової школи, проведення відповідних лекцій, семінарів, практикумів, тренінгів тощо.

3. Організаційно-методичне забезпечення – планування та організація роботи методичних структур різного рівня (методичних об'єднань, творчих груп, лабораторій) з проблем казкотерапії, проведення науково-практичних конференцій, семінарів, вебінарів, конкурсів педагогічної майстерності тощо.

4. Психолого-педагогічний супровід – організація співпраці вчителів з психологічною службою школи, проведення діагностики та моніторингу розвитку екологічної свідомості учнів засобами казкотерапії, надання консультативної допомоги педагогам та батькам з питань використання казок в екологічному вихованні дітей.

Важливим аспектом методичного супроводу є також розробка критеріїв та показників ефективності використання казкотерапії в природничій освітній галузі, створення діагностичного інструментарію для оцінки рівня розвитку екологічної свідомості молодших школярів. Це дозволить не лише констатувати результати казкотерапевтичної роботи, а й своєчасно коригувати та вдосконалювати її зміст, форми та методи.

Серед конкретних форм методичного супроводу впровадження казкотерапії в екологічну освіту молодших школярів особливо ефективними є:

- ✓ Проведення циклу семінарів-практикумів для вчителів на теми: «Казкотерапія як інноваційний метод екологічної освіти молодших школярів», «Психолого-педагогічні засади використання казки в розвитку екологічної свідомості дітей», «Методика роботи з екологічними казками в початковій школі» тощо.
- ✓ Організація майстер-класів досвідчених педагогів, які успішно використовують казкотерапію на уроках природничої освітньої галузі та в позаурочній еколого-натуралістичній роботі з молодшими школярами.
- ✓ Створення відеотеки відкритих уроків та виховних заходів з використанням казкотерапевтичних технологій в екологічній освіті молодших школярів.
- ✓ Розробка та видання серії навчально-методичних посібників для вчителів: «Екологічні казки в початковій школі», «Ігри та вправи з екологічними казками», «Казкотерапія в екологічних проектах молодших школярів» тощо.
- ✓ Запровадження дистанційних форм навчання та обміну досвідом вчителів з проблем казкотерапії — вебінарів, онлайн-конференцій, інтернет-форумів, професійних блогів та спільнот у соціальних мережах.
- ✓ Організація конкурсів та фестивалів екологічної казки серед молодших школярів на рівні школи, міста, області з подальшим виданням кращих дитячих робіт.

- ✓ Налагодження співпраці з дитячими бібліотеками, театрами, екологічними центрами щодо проведення спільних казкотерапевтичних заходів еколого-просвітницького характеру.
- ✓ Створення в школі кабінету (куточка) казкотерапії, обладнаного необхідними дидактичними та методичними матеріалами, наочністю, атрибутикою для роботи з казкою.

Ефективність методичного супроводу впровадження казкотерапії в природничу освітню галузь початкової школи представлено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Ефективність методичного супроводу впровадження казкотерапії в природничу освітню галузь початкової школи

Критерій	Показники
Теоретична готовність вчителів	Обізнаність з сутністю, функціями, видами казкотерапії; знання психолого-педагогічних засад та методики використання казки в екологічній освіті молодших школярів
Практична готовність вчителів	Вміння добирати екологічні казки відповідно до цілей та змісту навчання; володіння методами та прийомами роботи з казкою; здатність створювати казкотерапевтичне середовище в класі
Результативність казкотерапевтичної роботи з учнями	Динаміка рівнів розвитку екологічної свідомості молодших школярів (когнітивного, емоційно-ціннісного, поведінкового компонентів); активність та зацікавленість учнів у роботі з казкою; сформованість екологічно доцільної поведінки

Методична активність вчителів	Участь у семінарах, конференціях, тренінгах з казкотерапії; розробка та презентація власних методичних матеріалів; публікації у фахових виданнях; поширення досвіду роботи
Задоволеність вчителів методичним супроводом	Оцінка вчителями змісту, форм та методів методичної роботи з казкотерапії; ступінь задоволення їхніх професійних потреб та запитів; бажання подальшої співпраці

Аналізуючи стан та перспективи методичного супроводу впровадження казкотерапії в початковій школі, можна констатувати, що на сьогодні цей напрям ще не набув системного та цілісного характеру. Незважаючи на значний інтерес науковців та практиків до проблеми використання казки в освітньому процесі, її виховний та розвивальний потенціал реалізується недостатньо повно. Все ще бракує ґрунтовних теоретичних досліджень, навчально-методичних розробок, узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду в цій сфері.

Водночас, саме методична підтримка та супровід є запорукою успішного впровадження казкотерапії як інноваційної технології в масову практику початкової школи. Лише за умови системної та систематичної роботи з підготовки вчителів, оновлення змісту та форм їхньої діяльності, стимулювання творчості та ініціативи можна досягти якісних зрушень у розвитку екологічної свідомості молодших школярів засобами казки.

Важливо також, щоб методичний супровід казкотерапії в початковій школі мав не формальний, а особистісно зорієнтований характер, враховував реальні потреби, інтереси та можливості кожного вчителя. Адже робота з казкою - це завжди творчість, імпровізація, індивідуальний стиль педагога. Тому методична допомога має бути гнучкою, варіативною, спрямованою на розкриття та підтримку творчого потенціалу вчителя.

Методичний супровід казкотерапії має також спиратися на найкращі зразки вітчизняного та зарубіжного досвіду, органічно поєднувати традиції та інновації. З одного боку, українська педагогіка має давні та потужні традиції використання казки у вихованні та навчанні дітей (згадаймо хоча б спадщину В.О.Сухомлинського, його «Школу радості» та «Уроки серед природи») [53]. З іншого боку, сучасна світова педагогіка пропонує чимало цікавих та ефективних методик роботи з казкою (наприклад, сторітеллінг, бібліотерапія, метафоричні асоціативні карти тощо). Тож мудре та творче поєднання вітчизняних надбань та інноваційних підходів, їх адаптація до реалій та потреб Нової української школи - важливе завдання методичної роботи.

Перспективи розвитку методичного супроводу казкотерапії в природничій освітній галузі початкової школи ми вбачаємо в кількох напрямках:

- ✓ По-перше, це фундаменталізація теоретичних засад казкотерапії, обґрунтування її психолого-педагогічного потенціалу в аспекті формування екологічної свідомості молодших школярів.
- ✓ По-друге, це створення цілісної системи навчально-методичного забезпечення казкотерапевтичної роботи в початковій школі – програм, посібників, підручників, хрестоматій, дидактичних матеріалів як для вчителів, так і для учнів. Особливо нагальною є потреба в розробці інтегрованих курсів та проектів, які б поєднували казкотерапію з іншими освітніми галузями – мовно-літературною, мистецькою, соціальною та здоров'язбережувальною.
- ✓ По-третє, це запровадження системи підготовки та підвищення кваліфікації вчителів з проблем казкотерапії – як на базі інститутів післядипломної педагогічної освіти, так і в умовах творчих майстерень, семінарів-практикумів, тренінгів на рівні школи чи району. Причому така підготовка має носити не разовий чи фрагментарний, а системний, пролонгований характер, забезпечувати справжній професійний розвиток педагогів.

- ✓ По-четверте, це розгортання інноваційної та експериментальної діяльності на базі окремих шкіл чи регіонів, створення пілотних майданчиків з апробації різних моделей та технологій казкотерапії в екологічній освіті молодших школярів. Такі майданчики могли б стати справжніми лабораторіями педагогічного пошуку, творчості, генерування та поширення прогресивного досвіду.
- ✓ По-п'яте, це налагодження тісної співпраці школи з іншими соціальними інститутами – сім'єю, бібліотеками, музеями, театрами, екологічними та культурно-просвітницькими центрами, громадськими організаціями. Адже казкотерапія – це не лише педагогічна, а й соціокультурна практика, яка виходить за межі власне навчального процесу, охоплює широкий контекст життєдіяльності дитини. Тому така взаємодія і партнерство дозволить збагатити та урізноманітнити форми і методи казкотерапевтичної роботи.

Нарешті, перспективним напрямом методичного супроводу казкотерапії вважаємо використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій. Мова йде про створення спеціалізованих веб-сайтів, порталів, електронних бібліотек, мультимедійних посібників, інтерактивних казок, комп'ютерних ігор екологічного змісту тощо. Це дозволить, з одного боку, осучаснити та технологізувати процес навчання та виховання, зробити його більш цікавим та привабливим для "цифрового" покоління, а з іншого – розширити можливості індивідуалізації, самоосвіти та саморозвитку як учнів, так і вчителів.

Звичайно, реалізація всіх цих напрямів потребує системних зусиль на всіх рівнях освітньої системи – від Міністерства освіти і науки до кожної конкретної школи і вчителя. Потрібна цілеспрямована державна політика підтримки та стимулювання інноваційної освітньої діяльності, належне фінансове, матеріально-технічне, інформаційне забезпечення шкіл, піднесення престижу та соціального статусу вчителя. Але головне – потрібне усвідомлення всіма суб'єктами освітнього процесу, і в першу чергу самими педагогами, необхідності та важливості змін, готовність до інновацій, творчості, безперервного професійного розвитку.

Таким чином, методичний супровід впровадження казкотерапії в процес вивчення молодшими школярами природничої освітньої галузі є комплексною, багаторівневою та різновекторною діяльністю, спрямованою на підвищення професійної компетентності вчителів та ефективності екологічної освіти учнів. Він передбачає тісну взаємодію педагогічної науки та практики, органічне поєднання теоретичної та практичної підготовки вчителів, традиційних та інноваційних форм і методів роботи.

Висновки до розділу 2

Проведений у другому розділі магістерського дослідження аналіз особливостей застосування казкотерапії в процесі вивчення молодшими школярами природничої освітньої галузі дозволив зробити такі висновки:

Стан застосування вчителями початкової школи казкотерапії в процесі вивчення природничої освітньої галузі є неоднорідним та суперечливим. З одного боку, існує чимало прикладів творчого та успішного використання цього методу окремими педагогами-ентузіастами. З іншого боку, більшість учителів застосовує казкотерапію епізодично, безсистемно, стикаючись зі значними труднощами методичного та організаційного характеру.

Основними проблемами та перешкодами на шляху впровадження казкотерапії в практику роботи вчителів початкових класів є: недостатня обізнаність педагогів із сутністю та перевагами цього методу; брак спеціальної підготовки та методичних умінь щодо використання казки в навчальному процесі; відсутність належного навчально-методичного забезпечення (програм, посібників, дидактичних матеріалів); перевантаженість навчальних планів і програм; інертність та консерватизм освітньої системи загалом.

Казкотерапія має потужний потенціал впливу на розвиток екологічної свідомості молодших школярів. Через казкові образи та сюжети діти засвоюють екологічні знання, цінності та моделі поведінки, вчаться емоційно реагувати на красу природи, співпереживати тваринам і рослинам, відчувати

свою єдність з довкіллям. Казка допомагає подолати споживацьке ставлення до природи, сформуванати відповідальність за її збереження.

Методичний супровід впровадження казкотерапії в процес вивчення молодшими школярами природничої освітньої галузі має бути комплексним та різнорівневим. Він охоплює інформаційну, навчально-методичну, організаційну та психологічну підтримку педагогів у оволодінні теорією та практикою казкотерапії. Ключовими напрямками цього супроводу є: розробка програм, посібників, дидактичних матеріалів; організація семінарів, тренінгів, майстер-класів; консультування та наставництво; координація взаємодії вчителів, психологів, бібліотекарів у реалізації казкотерапевтичних проєктів.

ВИСНОВКИ

В процесі написання кваліфікаційної роботи, відповідно окреслених завдань, ми дійшли наступних висновків:

1. Казкотерапія як метод психолого-педагогічного впливу на особистість дитини через казку має давню історію та ґрунтовне теоретичне підґрунтя. Вона спирається на ідеї аналітичної психології К.Г.Юнга про архетипи колективного несвідомого, концепцію Б.Беттельхейма про терапевтичні функції чарівної казки, теорію Е.Фромма про мову символів у казках. У сучасній науці казкотерапія розглядається як ефективний засіб розвитку емоційної, когнітивної, моральної сфер особистості, подолання психологічних проблем та труднощів.

2. Молодший шкільний вік є сприятливим періодом для використання казкотерапії в освітньому процесі. Казка відповідає особливостям сприймання, мислення, уяви дітей цього віку, їхній потребі в емоційному пізнанні світу. Через казкові образи та сюжети молодші школярі засвоюють моральні норми та цінності, розвивають соціальні навички та компетентності, долають страхи та невпевненість, вчаться взаємодіяти з іншими людьми.

Природнича освітня галузь має значний потенціал для застосування казкотерапії. Казки про природу містять цінні знання про навколишній світ, розкривають закономірності природних явищ та процесів, виховують любов та бережливе ставлення до довкілля. Через казкових персонажів діти пізнають багатство та розмаїття природи, вчаться розуміти «мову» рослин і тварин, встановлювати гармонійні відносини з усім живим.

Казкотерапія в природничій освіті молодших школярів виконує низку важливих функцій: пізнавальну (збагачення екологічних знань та уявлень), розвивальну (розвиток мислення, уяви, мовлення, творчих здібностей), виховну (формування моральних якостей, ціннісних орієнтацій щодо природи), світоглядну (розуміння законів природи, усвідомлення місця людини у Всесвіті), комунікативну (розвиток уміння спілкуватися з природою

та про природу), терапевтичну (подолання екологічних страхів, тривоги, гармонізація відносин з довкіллям).

3. Аналіз стану застосування казкотерапії в практиці роботи вчителів початкової школи засвідчив наявність певних проблем та суперечностей. З одного боку, більшість педагогів усвідомлюють навчально-виховний потенціал казки, визнають доцільність її використання на уроках вивчення природничої освітньої галузі. З іншого боку, реальний рівень впровадження казкотерапії залишається недостатнім через брак спеціальних знань та вмінь учителів, обмеженість методичних та часових ресурсів, інертність освітньої системи.

4. Вплив казкотерапії на екологічну свідомість учнів реалізується через кілька основних механізмів: ідентифікацію з казковими персонажами, що втілюють певні екологічні ролі та цінності; емоційне включення в події та колізії казки, переживання почуттів героїв; усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків між вчинками персонажів та їхніми наслідками для природи; рефлексію власного досвіду та поведінки стосовно довкілля.

Ефективність казкотерапії в розвитку екологічної свідомості молодших школярів залежить від дотримання певних психолого-педагогічних умов: відповідності змісту та форми казок віковим особливостям дітей; поєднання різних типів казок (народних і літературних, класичних і сучасних); використання активних та інтерактивних методів роботи з казкою; створення емоційно насиченої атмосфери співтворчості та імпровізації; забезпечення зв'язку казкових образів і сюжетів з реальним життєвим досвідом дітей.

Результативність казкотерапії в розвитку екологічної свідомості учнів можна оцінити за кількома критеріями: когнітивним (обсяг та якість екологічних знань), емоційно-ціннісним (характер емоційного ставлення до природи, сформованість екологічних ціннісних орієнтацій), поведінковим (готовність та здатність до екологічно доцільних дій у довкіллі). Для діагностики цих критеріїв можуть застосовуватися як традиційні (опитування,

тестування), так і специфічні методи (аналіз дитячих казок, малюнків, ігрових ситуацій).

Аналіз теоретичних джерел та практичного досвіду дозволив визначити найбільш ефективні форми та методи казкотерапевтичної роботи з молодшими школярами в процесі вивчення природничої освітньої галузі: storytelling (розповідання та обговорення казок), сторітеллінг (створення дітьми власних казок), драматизація казок (театральні постановки, інсценізації), казкотворчість (складання казок за певним алгоритмом, метод «Салат із казок»), малювання та ліплення за мотивами казок, музикотерапія (відтворення казок через музику та спів) та ін.

Організація казкотерапевтичного простору в початковій школі передбачає створення спеціального предметно-розвивального середовища: куточків живої природи, екологічних стежок, бібліотечок казок про природу, колекцій природних матеріалів тощо. Це середовище має стимулювати пізнавальну активність дітей, заохочувати їх до дослідництва, експериментування, творчого самовираження у взаємодії з природними об'єктами.

Казкотерапія може стати наскрізною ниткою, що пронизує весь зміст природничої освітньої галузі в початковій школі. Кожна програмова тема з курсу «Я досліджую світ» може бути представлена через відповідну казку або цикл казок, що розкривають її сутність, значення, естетичну та етичну цінність.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми використання казкотерапії в природничій освітній галузі початкової школи. Подальшого вивчення потребують питання: психологічних механізмів впливу казки на екологічну свідомість особистості; вікової та індивідуальної специфіки сприймання казок природничого змісту; інтеграції казкотерапії з іншими інноваційними освітніми технологіями (ТРВЗ, проєктне навчання, інтерактивне навчання тощо); розробки діагностичного інструментарію для виявлення рівнів розвитку екологічної свідомості засобами казки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://sum.in.ua/> Дата звернення: 07.08.2024.
2. Андрусенко І. В., Котелянець Н. В., Агеєва О. В. Особливості реалізації змісту інтегрованого курсу «Я досліджую світ» в умовах Нової української школи. *Початкова школа*, 2018, 9.477: 96-105.
3. Артюхова О. В. Авторська казка як інноваційна технологія формування екологічної культури. *Еврика*. Харків: ХНПУ. 2018. С. 5-8.
4. Баглай Г. В. Використання елементів народознавства на уроках природознавства в початкових класах. *Рекомендовано до друку Вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 3 від 26 жовтня 2018 р.)*, 2018, 57 с.
5. Баранюк І. Костянтин Ушинський та Василь Сухомлинський про педагогічний вплив казки. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія: Педагогічні науки, (112), 2012. С. 72-80.
6. Басюк Н. А. Використання казки на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ». 2021. С. 23-34.
7. Беленька Г. Екологічна казка у житті сучасної дитини //Вихователь-методист дошкільного закладу :спеціаліз. журн. 2012. № 2. С. 17-24.
8. Березюк О. С., Власенко О. М. Дидактика: теорія і практика: навчально-методичний посібник для студентів гуманітарних факультетів. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 212 с.
9. Бех І. Д. Виховання особистості: навчальний посібник. 7-е вид., перероб. і доп. Київ: Либідь, 2018. 848 с.
10. Бібік Н. М. Засоби формування пізнавальних інтересів молодших школярів (досвід експериментального дослідження) [Електронний ресурс]. 2021. Режим доступу:

https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/4/visnuk_10.pdf

11. Бібік Н. М., Бондарчук Г. П. Я досліджую світ: підручник для 4 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х ч.). Частина 1. Харків: Видавництво «Ранок», 2019. 120 с.
12. Білоконь О., Кучай О. В. Педагогічні умови формування пізнавальних інтересів молодших школярів у процесі навчання // Проблеми і перспективи розвитку освіти у XXI столітті: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 19-20 листопада 2020 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robot/99-problemy-i-perspektyvy-rozvytku-osvity-khkhi-stolittia-11-12-lystopada-2020-roku/519-pedagogichni-umovi-formuvannya-piznavalnikh-interesiv-molodshikh-shkolyariv-u-protsesi-navchannya>
13. Блог учителя Кацан В. В. [Електронний ресурс]. 2023. Режим доступу: http://katsanblog.blogspot.com/p/blog-page_18.html?m=1 – Дата звернення: 07.08.2024.
14. Бондар В. І. Дидактика. Київ: Либідь, 2005. 266 с.
15. Буяк Р. Р. Навчаємо граючи. Початкове навчання та виховання. 2016. № 25. С. 26-28.
16. Василевська О. І. Казкотерапія як засіб психолого-педагогічного впливу. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*, 2012, 39. С. 30-36.
17. Васьківська Г. Дидактичні аспекти реалізації міждисциплінарних зв'язків у процесі фахової підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів. *Освітологічний дискурс*. 2017. № 3-4 (18-19). С. 21-29.
18. Волкова Н. П. Педагогіка: навчальний посібник. Київ: Академія, 2016. 616 с.
19. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах закладів

- загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу: навчально-методичний посібник. Київ: Алатон, 2019. 128 с.
20. Гармаш І. В. Як казка допоможе дитині стати успішною. Педагогічна майстерня. 2018. № 8. С. 29-31.
 21. Гільберг Т., Тарнавська С., Грубіян Л., Павич Н. Я досліджую світ: підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Генеза, 2020. 160 с.
 22. Гільберг Т., Тарнавська С., Павич Н. Методика навчання інтегрованому курсу «Я досліджую світ» у 3-4 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу. Київ: Генеза, 2020. 256 с.
 23. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: підручник. 3-тє видання, виправлене. Київ: Академвидав, 2015. 352 с.
 24. Данилюк І., Золінкова С. Казкотерапія як метод психологічного впливу на особистість. *Psychological journal*, 2019, 5.6: С.161-173.
 25. Дубяга С. М. Педагогічні технології в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів напряму підготовки «Початкова освіта». Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 160 с.
 26. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 428 с.
 27. Заліток Л. М. Казкотерапія за Василем Сухомлинським. *Іноватика у вихованні*, 2017, 6. С. 99-106.
 28. Інноваційні технології навчання: навч. посіб. для студ. / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х. Ш.; наук. ред. Арістова А. В.; упорядн. словника Волобуєва С. В.]. Київ: НТУ, 2017. 172 с.
 29. Інтегроване навчання – це що таке? Форми, технологія та умови навчання [Електронний ресурс]. 2021. Режим доступу: <https://government.com.ua/navchannia/integrovane-navchannya-tse-shcho-take-formi-tekhnologiya-ta-umovi-navchannya.html> – Дата звернення: 17.08.2024.

30. Кільдій Т. А. Формування екологічної грамотності як однієї з ключових компетентностей шляхом роботи над авторською казкою у молодших школярів. In The 11 th International scientific and practical conference “Modern research in world science”(January 29-31, 2023) SPC “Sci-conf. com. ua”, Lviv, Ukraine. 2023. 1579 p. (p. 678).
31. Кириченко В. І. Організація партнерської взаємодії навчального закладу і батьків учнів. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2013. Вип. 17 (1). С. 319-326.
32. Коваль О. Є. Тематичний словник-довідник з психології та педагогіки. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 138 с.
33. Кузьміч Т. О. Ноосферний аспект казкотерапії Василя Сухомлинського. *Стратегії інноваційного розвитку природничих дисциплін: досвід, проблеми та перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 22 березня 2018 р.)/гол. ред.. колегії НА Калініченко; ЦДПУ.–Кропивницький, 2018.-240 с.*
34. Лисенко Л. Нетрадиційні форми навчання в сучасній загальноосвітній школі [Електронний ресурс]. 2015. Режим доступу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1789> – Дата звернення: 12.08.2024.
35. Малахай Л. Казкотерапія в освітньому процесі початкової школи. Інновації в початковій освіті: досвід, виклики сьогодення, перспективи: матеріали І наук.-практ. інтернет-конф. здобувачів другого (магістер.) рівня вищ. освіти першого року навчання ф-ту початк. навчання, Харків, 17 трав. 2022 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. В. В. Ушмарової]. Харків : [б. в.], 2022. Ч. 1. С. 22.
36. Мальчикова І. М. Особливості екологічного виховання дітей молодшого шкільного віку. *Таврійський вісник освіти*, 2013, С. 133-140.
37. Мачинська Н., Оприск М. Теоретичні аспекти використання ігрових технологій на уроках у початковій школі. *Молодий вчений*. 2019. № 10 (74). С. 229-232.

38. Мелаш В. Д., Л. В. Приступа. Екологічна казка як засіб формування екоетичних понять у молодших школярів. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка 1. 2013. С. 122-125.
39. Мозуль І. В. Стан сформованості готовності майбутніх учителів до навчання природознавства в початковій школі. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені ВО Сухомлинського. Педагогічні науки*, 2018, 3 (2): 215-222.
40. Музичук О. О. Казка як засіб розвитку особистісних цінностей молодших школярів. Проблеми сучасної психології. 2012. № 17. С. 29-38.
41. Нікуліна О. Д. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання школярів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, 2013, 13 (1): С. 205-213.
42. Нова українська школа: освітній простір учня початкової школи: навчально-методичний посібник / Цимбалару А. Д. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2020. 160 с.
43. Пашко Н. Формування пізнавального інтересу молодших школярів у процесі навчання як психолого-педагогічна проблема [Електронний ресурс]. 2019. Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/715672/1/Pashko_19_DTiP_Konf.pdf – Дата звернення: 07.08.2024.
44. Педагогічні технології в підготовці вчителів: навч. посіб. / І. Ф. Прокопенко, О. М. Іонова, В. І. Євдокимов [та ін.]; за ред. І. Ф. Прокопенка. Харків: ХНПУ, 2018. 457 с.
45. Печерська Е. Уроки різні та незвичайні. Рідна школа. 2015. № 4. С. 62-65.
46. Піхур О. Нетрадиційні форми організації навчання: переваги та недоліки. Наука. Освіта. Молодь. 2016. № 2 (36). С. 108-109.

47. Поліщук Н. А. Активізація пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках природознавства засобами казок з екологічним сюжетом. *Педагогічний пошук*, 2017, С. 17–21.
48. Порохня С. К. Нестандартні уроки в початкових класах. Бібліотечка вчителя початкової школи. 2013. № 7. С. 68-71.
49. Порядченко Л. А., Олексюк Т. Г. Розвиток пізнавальних інтересів молодших школярі. Науковий журнал «Молодий вчений». 2021. № 10 (98). С. 266-270.
50. Рак Т., Ілійчук Л. В. Екологічне виховання молодших школярів засобами української народної казки.
<https://conference.pu.if.ua/forum/files/30112017/1/rak.pdf>
51. Савченко О. Початкова освіта в контексті ідей Нової української школи і учнів. Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії». 2019. № 19 (3). С. 26-32.
52. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник. Київ: Грамота, 2012. 504 с.
53. Сухомлинський В.О.Я розповім вам казку...Філософія для дітей: уклад. Сухомлинська О.В. Х.: ВД «ШКОЛА», 2018. 576с.
54. Стребна О. В., Соценко А. О. Інтерактивні методи навчання в практиці роботи початкової школи. 5-е вид. Харків: Основа, 2019. 174 с.
55. Стрілецька К. А. Казкотерапія як метод формування моральних якостей молодших школярів. *Інноватика у вихованні*, 2016, 3. С. 295-302.
56. Технологія інтерактивного навчання [Електронний ресурс]. 2021. Режим доступу: <https://osvitanova.com.ua/posts/4682-4-hrupy-tekhnologii-interaktyvnoho-navchannia> – Дата звернення: 07.08.2024.
57. Тимофєєва І. Б. Методика викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (природнича освітня галузь): навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем «Бакалавр» спеціальності 013 Початкова освіта. Маріуполь: МДУ, 2022. 124 с.

58. Тимофєєва І. Б., Дядечко А. О. Контент-орієнтована інтеграція як ефективна форма навчання молодших школярів. Імідж сучасного педагога: електрон. наук. фах. журн. 2020. № 6 (195). С. 74-81.
59. Типова освітня програма початкової освіти, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. (1-2 клас): Наказ Міністерства освіти і науки України від 08 жовтня 2019 р. № 1272 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovih-osvitnih-program-dlya-1-2-klasiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti> – Дата звернення: 10.08.2024.
60. Типова освітня програма початкової освіти, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. (1-2 клас): Наказ Міністерства освіти і науки України від 08 жовтня 2019 р. № 1272 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovih-osvitnih-program-dlya-1-2-klasiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti> – Дата звернення: 10.08.2024.
61. Український педагогічний словник / за ред. С. У. Гончаренка. Київ: Либідь, 2017. 376 с.
62. Федорук О. Н. Нетрадиційні методи навчання на уроках в початковій школі. Наукове мислення: матеріали XIV Всеукраїнської практично-пізнавальної інтернет-конференції. 2019 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/44-chotirnadtsyata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/220-netraditsijni-metodi-navchannya-na-urokakh-v-rochatkovij-shkoli>. Дата звернення: 07.08.2024.
63. Філімонова Т. Формування пізнавального інтересу молодших школярів на інтегрованих уроках в умовах концепції НУШ. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2021. Вип. 5. С. 124-130.
64. Філь О. В. Казкотерапія в соціально-педагогічній практиці. *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових статей. Педагогічні науки*, 2008, С. 227-232.

65. Фрадинська А. П., Лазаревська Ю. В. Казкотерапія, як засіб психокорекції емоційної сфери молодших школярів. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету Україна*, 2015, 10. С. 66-68.
66. Цись В. Особливості використання казкотерапії на уроках у початковій школі. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. Вип. 46. С. 172-177.
67. Шевельова В. В. Методика організації ігрової діяльності в початковій школі. *Початкове навчання та виховання*. 2016. № 4. С. 6-9.
68. Я досліджую світ: підручник для 1 класу закладів загальної середньої освіти. У 2 частинах / Т. Гільберг, С. Тарнавська, О. Гнатюк, Н. Павич. Київ: Генеза, 2018. 112 с.
69. Ягупов В. В. Педагогіка: навчальний посібник. Київ, 2017. 560 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для визначення стану застосування казкотерапії вчителями початкової школи у процесі вивчення природничої освітньої галузі

Мета: вивчення практики використання казкотерапії вчителями початкової школи для формування природничих знань у молодших школярів.

1. Загальні дані

1.1. Стаж роботи вчителем початкових класів:

- менше 5 років
- 5-10 років
- більше 10 років

1.2. Який клас ви викладаєте? (можна обрати декілька варіантів)

- 1 клас
- 2 клас
- 3 клас
- 4 клас

1.3. Освітній рівень:

- бакалавр
- магістр
- спеціаліст

1.4. Чи проходили ви спеціальні курси або тренінги з казкотерапії?

- Так
 - Ні
-

2. Досвід використання казкотерапії у природничій освітній галузі

2.1. Чи використовуєте ви казкотерапію у процесі вивчення природничих дисциплін?

- Так, регулярно
- Іноді
- Рідко
- Не використовую

2.2. Які теми з природничої освітньої галузі ви викладаєте з використанням казкотерапії?

(можна обрати декілька варіантів)

- Різноманітність природи
- Пори року
- Рослини і тварини

- Екологічні теми
- Фізичні явища (наприклад, вода, повітря)
- Інше (вказіть)

2.3. Як часто ви використовуєте казки для пояснення природничих явищ?

- На кожному уроці
- Кілька разів на місяць
- Раз на місяць
- Рідко

2.4. Як саме ви використовуєте казкотерапію у процесі викладання природничих тем?

(можна обрати декілька варіантів)

- Читаю учням тематичні казки
- Створюю власні казки для пояснення теми
- Залучаю учнів до створення казок
- Використовую готові казки з навчальних посібників
- Інше (вказіть)

2.5. Чи поєднуєте ви казкотерапію з іншими методами навчання (інтерактивними завданнями, дослідницькими методами тощо)?

- Так
- Ні

3. Вплив казкотерапії на учнів

3.1. Які, на вашу думку, результати використання казкотерапії у вивченні природничих тем?

(можна обрати декілька варіантів)

- Підвищення зацікавленості учнів у природничих темах
- Краща засвоєваність матеріалу
- Зниження напруги під час навчання
- Поліпшення уяви та творчого мислення
- Формування позитивного ставлення до природи
- Інше (вказіть)

3.2. Чи спостерігаєте ви зростання інтересу учнів до природничих дисциплін під впливом казкотерапії?

- Так
- Частково
- Ні

3.3. Чи відчуваєте ви потребу у спеціальних навчально-методичних матеріалах з казкотерапії для природничих дисциплін?

- Так
- Ні

- Частково

4. Ваша оцінка та пропозиції

4.1. Наскільки ефективним вважаєте використання казкотерапії у викладанні природничих предметів?

- Дуже ефективним
- Ефективним
- Частково ефективним
- Не бачу особливої ефективності

4.2. Що, на вашу думку, могло б покращити застосування казкотерапії у вивченні природничих дисциплін у початковій школі?

- Проведення тренінгів для вчителів
- Підготовка методичних рекомендацій та навчальних посібників
- Створення бібліотеки казок з природничої тематики
- Розробка програмних засобів (відео, презентацій) на основі казок
- Інше (вказіть)

4.3. Ваші додаткові коментарі або пропозиції щодо використання казкотерапії у викладанні природничих дисциплін.

Дякуємо за ваші відповіді! Ваша участь допоможе покращити практику використання казкотерапії у початковій школі.

Екологічні казки
В. О. Сухомлинського

Дід Осінник

У темному лісі живе дід Осінник. Він спить на сухому листі й сторожко прислухається до співу пташок. Як тільки почує сумну пісню журавлів – курли-курли! – підводиться й каже:

– Приспіла моя пора. Відлітають у теплий край журавлі.

Виходить тоді із лісу дід Осінник, сивий, у сірім плащі. Де пройде, там листя жовтіє і падає на землю. Виходить на узлісся, сідає, схилившись на дуба, і тихо-тихо щось співає. Це не пісня, а осінній вітер... Коли дід співає, його борода росте, розвівається на вітрі. Ось вона вже простяглася на луки. І луки стали сиві. – Осінній туман, – кажуть люди. Їм і невтямки, що це борода діда Осінника.

Пелюстка і квітка

На грядочці виросла гарна квітка жоржини. Біла, як мрамур, духмяна. Літають над нею бджоли й джмелі, беруть нектар.

У квітці сорок дві пелюстки. І ось одна з них загордилася:

– Я найкраща. Без мене і квітка не квітка. Я найголовніша. Ось візьму й піду – що мені?

Напружилася, вилізла з квітки, скочила на землю. Сіла в кущі шипшини й дивиться, – що ж квітка робитиме? А квітка байдужки собі, усміхається сонцю, згукує до себе бджіл і джмелів.

Пішла собі Пелюстка. Аж зустрічає Мурав-лика.

– Ти хто? – питає Муравлик.

– Я Пелюстка. Найкраща. Найголовніша. Без мене квітка не квітка.

– Пелюстка? Знаю пелюстку я в квітці, а на двох тоненьких лапках не знаю.

Ходила Пелюстка, ходила до вечора й засохла. А квітка цвіте.

Ось така, бачте, казка. Квітка і без однієї пелюстки квітка. А пелюстка без квітки – ніщо.

Соловей і Жук

У садку співав Соловей. Його пісня була дуже гарна. Він знав, що його пісню люблять люди. Того й дивився з погордою на квітучий сад, на синє небо й на маленьку дівчинку, що сиділа в саду й слухала його пісню.

А коло Соловейка літав великий рогатий Жук. Він літав і гудів.

Соловей припинив свою пісню та й каже:

– Перестань гудіти. Ти не даєш мені співати. Твоє гудіння нікому не потрібне. Та й краще, аби тебе, Жуче, зовсім не було.

Жук гідно відповів:

– Ні, Солов'ю, без мене, Жука, неможливий світ, як і без тебе, Солов'я.

– Ну й мудрець! – всміхнувся Соловей.– Виходить, що й ти потрібен людям? Ось запитаємо дівчинку, вона скаже, хто потрібен людям, а хто ні.

Полетіли Соловей і Жук до дівчинки та й питають:

– Скажи, дівчинко, кого треба залишити в світі – Солов'я чи Жука?

– Хай собі будуть і Соловей, і Жук,– відповіла дівчинка. Тоді подумала й додала: – Як же можна без Жука?

Дівчинка та ромашка

Ясної сонячної днини маленька дівчинка вийшла погратися на зелену галявину. Раптом вона почула плач. Прислухалася дівчинка і зрозуміла, що плач доноситься десь з-під каменю, що лежить обабіч галявини. Камінь був невеликий, як голова кролика, але дуже твердий. Підійшла дівчинка до каменя і запитусь:

– Хто там плаче під каменем?

– Це я, Ромашка, – почувся ледь вловимий голосок. – Звільни мене, дівчинко, тисне на мене камінь...

Відкинула дівчинка камінь і побачила ніжну, бліду стеблинку Ромашки.

– Спасибі тобі, дівчинко, – подякувала Ромашка, виструнчившись і зітхнувши на повні груди. – Ти звільнила мене з-під Кам'яного Гноблення.

– Як же ти потрапила під камінь? – запитала дівчинка.

– Обдурило мене Кам'яне Гноблення, – відповіла Ромашка, – коли я була маленьким насіннячком. Восени я шукала теплий куточок. Дало мені притулок Кам'яне Гноблення, обіцяло оберігати від холоду і спеки, дощу і вітру. А коли мені захотілося побачити Сонечко, воно ледве не розчавило мене. Я хочу бути твоєю, дівчинко.

Дівчинка приходила до Ромашки, і вони разом зустрічали схід Сонця.

– Як добре бути твоєю, дівчинко! – часто говорила Ромашка.

– А якби ти виросла в лісі або обабіч дороги? Якби ти була нічия? – запитала дівчинка.

– Я б умерла від горя, – тихо мовила Ромашка. – Але я знаю, що нічиїх квітів не буває. Вони завжди чийсь. Он та Вогняна Маківка – вона дружить із Сонечком. Сонечко шепоче їй: «Ти моя, Вогняна Маківко». Я чую цей шепіт, коли сходить Сонце, а Маківка назустріч йому розкриває свої прекрасні пелюстки. А он та Волошка – товаришка Весняного Вітру. Він першим щоранку прилітає до Волошки, будить її і шепоче: «Прокинься!» Квітка не могла б жити, якби вона була нічиєю.

Квітка сонця

На високому стеблі – велика квітка із золотими пелюстками. Вона схожа на сонце. Тому й називають квітку соняшником. Спить уночі соняшник, схиливши золоті пелюстки. Та як тільки сходить ранкова зоря, пелюстки тремтять. То соняшник жде сходу сонця. Ось уже сонце викотилось із-за обрію. Соняшник повертає до нього свою золоту голівку й дивиться, дивиться на червоне вогняне коло. Усміхається соняшник до сонця, радіє, вітає його:

- Добрий день, сонечку, я так довго чекав тебе! Сонце піднімається все вище й вище, пливе по небу. І соняшник повертає за ним свою золоту голівку. Ось воно вже заходить за обрій, і соняшник востаннє усміхається його золотому промінню.

Весна

Рано-вранці на квітці троянди прокинулася Краплина роси.

– Як я тут опинилася? – здивувалася краплинка.

– Увечері я була високо в небі.

І захотілося їй знову в небо. Пригріло Сонце. Випарувалась краплина, піднялась високо-високо у блакитне небо, до самого Сонечка. А там – тисячі інших краплинок. Зібралися всі в чорну хмару й затулили Сонце. – Чого це ви мене заховали від людей? – розгнівалося Сонечко. І послало на хмарину вогненну стрілу. Вдарила вогненна стріла, загримів грім. Злякалася чорна хмара й розсипалась. Пішов дощ. Упала Краплинка на Землю.

– Дякую тобі, Краплино, – промовила Земля. – Я так скучила за тобою.

Врятував сонечко

Це було влітку. Цілий день пекло сонце, а потім насунулись чорні хмари. Пішов дощ. Під високою гіллястою шовковицею сидів Василько. Він не боявся зливи. Його захищало від неї густе листя. Під шовковицею було сухо. А поруч текли струмки. Василько побачив, як один струмок поволеньки почав заповнювати невеличку заглибинку. Утворювалось озерце. На середині цього озерця був маленький острів. Води все прибувало й прибувало. Ось-ось затопить острівце, і раптом Василько побачив на острівці маленьке червоне сонечко. Воно бігало з одного краю острівця до другого. «Чому ж воно не летить», – подумав Василько. Йому стало жаль сонечка. Острівце ставав усе менший. Ось він такий як п'ятачок. Ось він уже не більше копійки. Сонечко сиділо непорушно. Василько побіг під дощ. І зразу ж змок до нитки. Та він устиг урятувати сонечко.

Дивний мисливець

Живе у нашому селі дід Максим. Усі кажуть: дідмисливець. Як тільки починається полювання на зайців чи на качок, дід щодня йде з рушницею до лісу. Виходить із дому рано вранці, а повертається ввечері. Але що це за дивний мисливець такий! Ніколи не несе додому ні зайця, ні качки. Приходить із порожньою торбою. Одного разу приніс дід Максим зайченя маленьке. Знайшов під кущем. У зайченяти була зламана ніжка. Дід зробив із двох гілочок пов'язку, забинтував ніжку. Через тиждень ніжка зрослася, і дід відніс зайченя у поле.

Чого ж це дід Максим такий невдаха? Пішли одного разу слідом за дідом, захотілося подивитись, як же він полює. Бачать: поклав дід рушницю, а сам ходить лісом та и розкладає під кущами сіно зайцям. Зрозуміли тоді, чому дід Максим дивний мисливець.

Покинуте кошеня

Хтось виніс із хати маленьке сіре кошенятко й пустив його на дорогу. Сидить кошеня та й нямчить. Бо хоче додому, до матусі. Проходять люди, дивляться на кошеня. Хто сумно хитає головою, хто сміється. Хто жаліє: бідне кошенятко, та й іде собі. Настав вечір. Зайшло сонце. Страшно стало кошеняткові. Притулилося воно до куща та й сидить — тремтить. Поверталась із школи маленька Наталочка. Чує — нямчить кошеня. Вона не сказала ні слова, а взяла кошеня й понесла додому. Пригорнулося кошенятко до дівчинки. Замуркотіло. Раде-радісіньке.

Додаток В**Методика опрацювання екологічної казки****1. Читаємо «Казку «Визволення лісу»**

Намалюйте на дошці або папері зображення кошика, в якій умовно буде зібрано все те, що учні знають про тему цієї казки. Запитайте дітей, що вони знають про ліс, та запишіть їхні думки, «наповнюючи» нижню частину кошика. В кошик ідей можна «складати» факти, думки, імена, проблеми, поняття, що мають відношення до теми.

Запропонуйте учням порівняти їхні думки та уявлення з тим, що написала у своїй передмові до казки «Визволення лісу» казкарка Наталка Малина. Прочитайте (запросіть їх до читання) передмову.

Наталка Малина,

передмова до казки «Визволення лісу»

“Задумувались ви колись, чому люди так люблять ходити у ліс, чому у ньому так добре? Ліс немов Святий Миколай має повну торбу подарунків і щедро роздає їх. Подарунки ці незвичайні, не завжди можна потримати їх у руках, інколи тільки почути або відчути їх. Там і гриби, і ягоди, а також прохолода, і п’янки лісові аромати, і спів пташок, і шепіт дерев.”

Потім можна запросити учнів обмінятися інформацією в парах: з’ясувати, в чому збіглися їхні уявлення зі словами казкарки, а які виникли розбіжності.

Далі повідомте учням, що казкарка назвала свою історію «Визволення лісу» і запропонуйте дітям поміркувати, про що може бути казка з такою назвою. (Можна допомогти учням за допомогою запитань: Що означає визволити? Від кого потрібно визволяти ліс? Хто міг захопити ліс? Як виглядають загарбники?)

Поверніться до свого зображення кошика і коротко запишіть ідеї учнів у верхній частині кошика (без коментарів), навіть якщо вони помилкові. Далі в ході уроку ці розрізнені в свідомості дитини факти або думки, проблеми або поняття можуть бути пов’язані в логічні ланцюжки.

Далі запросить учнів послухати казку та визначити, чи співпали їхні думки та ідеї з авторськими.

Визволення лісу

Ой, яка ж довга і холодна ця зима. Але це ніскілечки не лякало насінинку. Вона спокійнесенько собі спала, тихенько посопуючи. Їй і її сестричкам не страшні жодні морози і хуртовини. Земля, немов дбайлива мати, надійно оберігала їх від холоду, а сніг слугував їм за ковдрочку.

А ось і весна прийшла. Від її веселої усмішки сонячні промені стали теплішими і сміливішими. Вони проникали у кожную шпаринку, проходили крізь землю, і лоскотали насінинку, яка все ще міцно спала. «Просинайся. Просинайся. Вже час тобі вставати», - шепотіли промінчики.

Як же важко було насінинці прокинутися. Вона так довго спала, що всі боки собі відлежала. Насінинка покректала трошки, спробувала обережно поворухнутися. Навколо неї охкали її сестрички. Насінинка розсміялась, бо щось залоскотало її зсередини. Нарешті з неї з'явився молоденький паросток. Він перелякано озирався довкола. "Нічого не бійся, - заспокоїла вона його, - торуй свій шлях до сонця."

"Давай, малий, поквася, - підбадьорив його і дощовий черв'як, який нещодавно прокинувся. - Я зі своїми друзями допоможу тобі, прорию тунелі, щоб земля стала пухкішою."

Тут і там юні паростки влаштовували перегони, проштовхуючись один поперед одного нагору до світла.

Ось виткнулася перша травинка. Її радість від зустрічі з сонцем швидко змінилася на здивування. Куди не глянь, лежали пластикові пляшки, пакети та інше сміття, яке мало вигляд абсолютно недоречний у весняному лісі.

- Що ви тут робите ? Тут вам не місце, - обурилася травинка.

- Я не винна. Я сама не хочу тут бути , - виправдовувалась пляшка з-під кока-коли.

- Приблуди. Геть із лісу! - вимагав пролісок, який тільки-но розпустився.

- Я би з радістю, але як? Я не маю ніг, - відповіла обгортка з-під морозива. - Мене принесли сюди і викинули.

- Це якась змова проти лісу, а ви ворожі агенти, брудні найманці. Ви хочете захопити наш ліс. Це неоголошена війна. Ми вже задихаємось від бруду і сміття, - не вгамовувався пролісок.

Рослини галасували, сміття знічено мовчало. І невідомо, чим би все скінчилося, якби не почув цю сварку хлопчик Орест. Він займався в гуртку “Пласт”, де з поміж іншого навчали розуміти мову лісу.

“Хлопці, підтягуйтеся, потрібна ваша допомога, - телефонував Орест своїм друзям з екологічного гуртка, пластунам та регбістам. - Чекаю вас за півгодини.”

“Треба оголосити сміттю бій і визволити ліс”, - переконував він товаришів, коли всі зібрались. - Ви зі мною?”

Що потім почалось. Діти кликали батьків, телефонували знайомим, дзвонили у двері сусідам і навіть запрошували випадкових перехожих на підмогу. У призначений день зібралось море люду з мішками для сміття. Бій почався. Сміття здавалось, не чинячи опору, втомлене від постійних звинувачень лісових мешканців.

Чистий ліс полегшено зітхнув і вдихнув на повні груди.

Обговорить з дітьми, чи співпали їхні ідеї, що в кошику з авторськими. Запитайте:

- Що було для них неочікуваним?
- Як вони розуміють слова авторки, що «Чистий ліс вперше за багато років полегшено зітхнув і вдихнув на повні груди»?
- Які думки, почуття викликала у них ця казка?

Об’єднайте дітей в пари, групи і попросіть визначити, що вони можуть робити, щоб ліс «вільно дихав»? – скласти список або зробити малюнок. Завершіть читання зверненням до читачів Наталки Малини.

Наталка Малина

Післямова

А ще ліс приховує одну таємницю. Достатньо просто знайти гриби чи ягоди, складніше побачити пташку, ще важче помітити лісового звіра. Але чи знаєте ви, що у лісі живуть ще й чарівні мешканці. Це - гармонія, мир і спокій. Але вони - пологливі істоти, і не підійдуть до абикого. Марно намагатись зловити їх, вони - невловимі і невидимі. Коли їм хтось сподобається, то вони самі підходять ближче, і тоді людина відчуває щастя. Одна невірна дія - і вони тікають геть. Якщо хочете відчувати їх присутність, поважайте ліс і все живе, що мешкає у ньому. Тоді гармонія, мир і спокій будуть вашими постійними супутниками у лісі.

2. Читаємо казку «Рекламна листівка»

Перед читанням казки запитайте дітей:

- Чи знають вони, що таке «рекламна листівка»?
- Де вони їх бачили?
- Навіщо їх роздають людям?

Далі повідомте, що зараз ми будемо читати казку, яка називається «Рекламна листівка», тому що саме така листівка буде її головною героїнею.

Скажіть, що зараз ви би хотіли, щоб вони дали відповіді на кілька запитань в залежності від того, якою є їхня думка.

Діти можуть давати свої відповіді у наведеній нижче таблиці (вона на дошці або на парті перед кожним учнем). Читайте послідовно наведені запитання, а діти мають ставити у першому рядку під номером запитання «плюс», якщо згодні з твердженням, і «мінус», якщо не згодні. Другий рядок таблиці заповнюється після читання, коли припущення дітей підтверджуються або ні. Можливо також, щоб діти просто записували на аркуші номер запитання і ставили позначки біля цього номера: наприклад, 1+; 2 +; 3 – і т.д.

Таблиця носить назву «Чи вірите ви, що...», а отже перед кожним запитанням ви маєте повторювати ці слова, щоб діти думали над відповідним твердженням. Не забувайте читати повільно, щоб діти встигли думати перед відповіддю.

Чи вірите ви, що ...

На рекламній листівці можуть стояти таємничі знаки?
Що люди зберігають рекламні листівки після прочитання
Що люди викидають листівки на смітник
Листівка може переживати за свою долю
Листівка може розмовляти з неживими істотами
Рекламна листівка – це сировина, яку можна знову переробити
Сміття на планеті так багато, що люди не знають, що з ним робити
Що у відходів може бути нове життя

Після того, як діти записали свої відповіді у таблицю, попросіть їх уважно послухати казку, щоб з'ясувати, чи співпали їхні відповіді з думками казкарки.

Приклади екологічних казок

Сосна і Ялина

Росли поруч на узліссі Сосна і Ялина. Дружили, розмовляли між собою, коли дув маленький вітерець. Узимку веселили та гріли своїми зеленими гілками пташок від морозу.

Та одного разу подув сильний вітер і розсердив дерева. Стали вони сваритися між собою. Почали вихвалитися, хто з них красивіший. Сосна стала пишатися тим, що її стовбур стрункий, а голки на вітах довгі. Ялина собі, що вона теж струнка і нічого, що голки в неї короткі, зате густі й пухнасті.

Почув цю сварку вітер. Ще більше розсердився і нагнав дощові хмари. Полив дощ. Дереву притихли. Визирнуло сонце, пригріло вологі гілки Сосни і Ялини і вирости на них красиві шишки. Тільки на Ялині довгі, а на Сосні короткі. Тепер більше вони не сперечалися. Бо у Ялини голки короткі, зате шишки довгі. У Сосни ж навпаки.

Підсніжники

Настала весна. Щойно пригріло сонечко, все навкруг почало прокидатися від довгого зимового сну. Весело защебетали пташки, а Сороки радісно літали по лісу і сповіщали про прихід весни. Коли, пролітаючи над галявиною, почули тихий дзвін:

- Дін-дон! Дін-дон! Проминув зимовий сон.

Здивувалися Сороки. Звідки цей дивний дзвін. Вся галявина вкрита снігом, тільки біля стовбурів дерев почав танути.

- Цікаво! Хто це вирішив нам допомогти? Це наша справа новини по лісу розносити.

Сіли на кущик та й озираються навколо. Нікого не видно, тільки чути: „Дін-дон! Дін-дон! Проминув зимовий сон.”

- Хто це тут? Хто це тут? - заскрекотали Сороки.

- Це ми, Підсніжники.

- Де ви? Де ви? - закрутили Сороки головами.
- Ми тут! - обізвалися маленькі квіточки з-під кущика.
- А, ось де ви! Щойно клаптик землі звільнився від снігу, а ви вже тут - сердито обізвалася одна Сорока.
- Не гнівайтесь, Сороки! Будь ласка! Ми так радіємо сонечку, весні.
- Ну і радійте собі тихенько, чого дзвеніти на весь ліс. Ми досі самі встигали всіх оповістити про прихід весни, а ви тут роздзвенілися.
- Любі Сороки! Вибачте нас будь-ласка! Вам і так вистачить роботи, бо ми дзвеніли тільки на своїй галявині, а ви по всьому лісу літаєте.
- Ну добре! Добре! Тільки тихіше дзвеніть.
- Не можемо!
- Чому це? Чому це? - заскрекотіли Сороки.
- Та тому, що наш вік зовсім короткий. Ми й на місяць не затримаємося, а ви, Сороки, сповіщаєте про всі новини цілий рік, сумно продзвеніли Проліски.
- От і радіємо зараз, друзів будимо. Ми цвітемо тільки з першими весняними променями сонця. А потім настане пора інших квітів.
- Он як! - здивувались Сороки. - Тоді ми вам допоможемо. Полетимо лісом і на всіх галявинах розбудимо Підсніжники. Сповістимо всіх мешканців лісу про те, що вже прокинулись перші квіти - Підсніжники. От диво, прямо з-під снігу ростуть!
- та й полетіли.
- А підсніжники знову весело задзвеніли:
- Дякуємо! Дякуємо!
- І знову залунало над галявиною: „Дін-дон! Дін-дон! Проминув зимовий сон."

Незвичайна розмова

На дворі стояв листопад. Зима і Осінь оглядали разом ліси. Дереву вже вкрили своїм листям коріння і зовсім були готові до зими. Де-не-де Зима натрусила сніжку, підморожила калюжі.

Аж раптом, поміж них промайнуло сіре зайченя. Та так швидко, що обидві ледь встигли помітити, хто то був. Осінь каже:

- Знову Сірий когось злякався. А Зима їй:

- Жаль цього боягуза. Ти бачила, Осінь, який він помітний на снігу.

Подарую я йому білу шубку, нехай довговухому буде легше ховатися, хто його тоді побачить на снігу? Та й тепліша вона буде.

- Ти молодець, Зима! Добре придумала, та треба зайця попередити, а то й нової білої шубки злякається - каже Осінь.

І то так. Я зроблю, щоб він не водночас, а за деякий час мінявся. Нехай сіре хутро злиняє і поступово виросте біле. Тоді він не злякається, а зрадіє. Бо спробуй його побачити, та ще й сказати щось. Ти бачила як майнув, тільки п'ятами блиснув.

Поговорили Зима та Осінь. Як Зима вирішила так, і зробила. Зайчисько навіть не одразу й помітив, як став біленьким. А як дізнався - зрадів. Став вільніше почувати себе в лісі. Та не знав кому віддячити за такий подарунок. Коли біжить, бачить Зима ялинку снігом вкриває:

- Добрий день, Зимонько. Поглянь-но яка в мене нова шубка!

- Сподобалась тобі? - питає Зима.

- Дуже! Вона тепла та ще й біла як сніг. Тепер мені можна не боятися.

Хто мене помітить?

- Ти, довговухий, радій та будь обережним. Лиска вона хитра, очима не побачить, так носом почує.

- Дякую тобі за пораду, буду обережним.

І побіг далі. Так і не дізнався звідки в нього така шубка гарна.

Авторські екологічні казки

Оживаючі екологічні казки

проект для дітей та підлітків ВПО

безкоштовні курси 3д-графіки та анімації
казкотерапія
арт-терапія
безкоштовні книги з AR+
онлайн-зустрічі

Інна Коренева, Олена Міськова, Наталія Єременко

МАРІЙЧИНІ СНИ

Екологічні казки

2018